

Psychoedukačný program minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí.

Štefan Matula , Martin Kmet', Ján Janek, ext., Simona Michalíková ext., a Peter Grega ext.

1. Úvod.....	1
2. Základné informácie o fenoméne extrémizmu so zreteľom najmä na sociálno psychologické aspekty problému	2
3. Čo je to extrémizmus?	3
4. Extrémizmus: Populárne používanie termínu verzus psychologická definícia	4
5. Teória konfliktu realistickej skupiny	6
6. Teória sociálnej identity	6
7. Extrémizmus na Slovensku	9
8. Extrémizmus ako fenomén	10
.-	
9. Osobnostné a výchovné faktory v kontexte s extrémistickými postojmi detí a mládeže na Slovensku	15
10. Výchovné aspekty	17
11. Spirituálne aspekty	22
12. Priebeh prípravy psychoedukačného programu a jeho pilotného overovania	23
13. Aktualizácia harmonogramu riešenia úlohy	25
14. Diagnostické centrum pre deti v Bratislave na Slovinskej ulici - základné charakteristiky a informácie	26
14.1. Skupinové formy práce	27
14.2. Celoústavná komunita	28
14.3. Psychoterapeutické skupinky	28
15. Psychoedukačný program minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí	28
15.1. Návrh štruktúry psychoedukačného pilotného programu	29

15.2. Psychoedukačný program minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí	30
15.3. Priebeh overovania psychoedukačného programu minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí	30
15.4. Základné charakteristiky detí, ktoré sa zúčastnili na programe,.....	30
16. Závěry a odporúčania	52

1. Úvod

Psychoedukačný program minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí, ktorým sa zaoberá táto záverečná správa nadväzuje na riešenie výskumnej úlohy VÚDPaP: P - 154 „ Faktory ovplyvňujúce extrémistické postoje a prejavy detí a mládeže “ s tým, že výskumné zistenia tejto výskumnej úlohy budú podkladom pre konštrukciu predmetného psychoedukačného programu.

Považujeme preto za dôvodné aj v úvode tohto programu uviesť sumár najvýznamnejších teoretických podkladov, ktoré sa zaoberajú problematikou extrémizmu a môžu poslúžiť tak poradenským ako aj pedagogickým, výchovným a preventívnym pracovníkom, ktorí budú využívať tento psychoedukačný program vo svojej psychologickej, poradenskej, výchovnej, či prevýchovnej praxi.

2. Základné informácie o fenoméne extrémizmu so zreteľom najmä na sociálno psychologické aspekty problému.

Nedávne násilné teroristické útoky a extrémistické udalosti zamerali medzinárodnú pozornosť na fenomén extrémizmu. Útoky v Amerike, Španielsku, Británii a inde spôsobili, že medzinárodná pozornosť nielen laickej ale aj odbornej verejnosti sa začala aktívne venovať téme skupinových konfliktov, pomsty, hnevu a mnohých ďalších súvisiacich problémov. Tieto násilné teroristické útoky po celom svete znamenajú výzvu najmä pre sociálnu psychológiu. Ukazujú, že v záujme svojich ideálov môžu byť ľudia motivovaní zabíjať iných, znášať obrovské náklady napriek svojmu osobnému diskomfortu a dokonca obetovať aj seba, ak takéto činy pokladajú za subjektívne osobitne prínosné.

Tieto javy by mali sociálnu psychológiu fascinovať, keďže možno predpokladať, že základná ľudská motivácia sa bude v týchto súvislostiach koncentrovať tak na sebaobranu ako aj na sebazáchovu v akejkoľvek forme. Či sa diskutuje o základných ľudských spoločenských motívoch zlepšenia (Taylor & Brown, 1988), sebakontroly (Swann, 1984) alebo len o základnom strachu zo smrti (Solomon, Greenberg, & Pyszczynski, 1991); psychológia predpokladá, že jednotlivci sú motivovaní snahou chrániť seba pred poškodením, zmenou alebo vyhynutím. Skutočnosť, že niektorí jednotlivci, alebo aj skupiny ľudí sú schopné posunúť snahu až do bodu, kedy podnikajú kroky škodlivé alebo smrteľné pre nich

samotných, naznačuje, že v týchto situáciách musí pôsobiť silný psychologický proces. Preskúmanie tohto procesu a toho, čo sa deje v prípade extrémistického správania, má potenciál prispieť k pochopeniu extrémistického správania.

Ukazuje sa, že extrémizmus bol doposiaľ skúmaný v sociálnej psychológii relatívne nedostatočne a zriedkavo ako fenomén sám osebe. Vo väčšine prípadov sa výskum v oblasti extrémizmu koncentroval na skúmanie skupinových konfliktov alebo vývinu predsudkov, zameriavajúc sa predovšetkým na skúmanie toho, aké podmienky vedú jednotlivcov k odmietnutiu konfliktu alebo k vývinu konfliktu medzi skupinami. Takýto výskum sa zameriaval hlavne na fenomén extrémizmu na úrovni všeobecných vplyvov alebo na úrovni negatívnych postojov k cudzím skupinám. Výskum špecifického psychologického stavu osôb, ktoré sa s najväčšou pravdepodobnosťou podieľajú na násilnom, agresívnom alebo dokonca sebapoškodzujúcom správaní, je menej časté.

Navrhujeme chápať extrémizmus ako psychologický stav človeka charakterizovaný presvedčením, že skupina, do ktorej jednotlivec patrí, je morálne a absolútne správna, aktívne ohrozovaná zvonka a je spojená s konkrétnou ideou sebakoncepcie. Začlenením do skupiny prichádza následne k dominancii sociálnych svetov členov skupiny v takom rozsahu, v akom sa ono stáva základnou súčasťou ich sebaurčenia, a ktoré napĺňa ich sociálny život. Predpokladá sa, že motivácia pre toto začlenenie súvisí so sebauistením a túžbou byť vnímaný inými osobami rovnakým spôsobom akým sa človek pozerá na seba.

3. Čo je to extrémizmus

Extrémizmus nebol v sociálnej psychológii dostatočne skúmaný a väčšina výskumov extrémizmu a extrémistického správania sa v sociálnej psychológii sa sústredila na skupinový konflikt a situačné faktory, ktoré vedú skupinu k násilným činom proti inému. (Olzak, Shanahan, & McEaney, 1993) Tento prístup je problematický, pretože tieto teórie sa uplatňujú na úrovni skupiny a neuspokojivo vysvetľujú špecifickú psychológiu jednotlivých skupín členmi konajúcimi extrémistickým spôsobom. (Glaser, Dixit, & Green, 2002) Výsledkom je, že zatiaľ čo sociálni vedci vedia o podmienkach, v ktorých sa pravdepodobne zvýši napätie skupiny, existuje menej všeobecnej zhody o podmienkach, ktoré vedú človeka k tomu, aby sa pripojil ku skupine, ktorá má extrémistickú ideológiu, alebo k rozvoju extrémizmu v skupine, ktorej sa jednotlivec nachádza. *Navyše neexistuje všeobecne akceptovaná definícia toho, čo charakterizuje extrémistickú myšlienku. Preto je rozumné skúmať každú inštanciu konkrétne a v danom kontexte.*

Definícia extrémizmu, vychádza z výsledkov výskumov psychológie extrémizmu a je generovaná z tých bodov dohody, ktoré sa nachádzajú v literatúre. Väčšina výskumníkov súhlasí s tým, že extrémisti vykazujú tri špecifické charakteristiky. Sú to:

1. Viera, že skupina je obdarená morálnymi autoritami vo svojich presvedčeniach alebo učeniach, takže patriť k takejto skupine alebo súhlasiť s ňou je morálne správne a dobré.
2. Viera, že názory skupiny sú absolútne správne, čiže sa nedá o tieto názory hádať alebo presvedčať proti.
3. Viera, že skupina je aktívne ohrozená inými skupinami a inými názormi.

Prvou zásadou je presvedčenie, že skupina je morálne správna, je dôležitou súčasťou rozlišovania medzi extrémistickými a ne-extrémistickými skupinami. (Crenshaw, 2002) Ak je

skupina považovaná za morálnu, namiesto toho, aby bola logicky správna, stáva sa takáto skupina morálnym imperatívom. Ľudia, ktorí nesúhlasia so skupinou, sú považovaní za konajúcich nemorálne, čo je presvedčenie, ktoré uľahčuje extrémistovi rozvíjanie negatívnych postojov voči členom mimo skupiny. (Sande, Goethals, Ferrari, & Worth, 1989)

Druhou zásadou je viera, že skupina je absolútne správna, je všeobecne považovaná za ďalší prvok, ktorý charakterizuje psychológiu extrémizmu. (Haslam & Turner, 1995) (Baron, Crawley, & Paulina, 2003) (Altemeyer & Hunsberger, 2004) Pretože skupina je vnímaná ako úplne správna vo všetkých svojich učeniach, rozdiel medzi vlastnou skupinou (a teda morálnou) a cudzou skupinou (a teda nemorálnou) je ostrý a odlišný. Akákoľvek odchýlka od učenia alebo presvedčenia inštrumentu stačí na označenie jednotlivca ako nepatriaceho k zoskupeniu. To vytvára rozdiel medzi vlastnou skupinou a cudzou skupinou jednoznačne binárny, skôr ako otázka stupňov podobnosti a odlišenia. (Haslam & Turner, 1995)

Tretím princípom je presvedčenie, že vlastná skupina je aktívne ohrozovaná cudzou skupinou, ktorá pracuje proti nej a je niekedy prezentovaná v dôsledku iných prvkov extrémizmu a niekedy ako jeho neodmysliteľnou súčasťou. (Altemeyer & Hunsberger, 2004) Je to veľmi častý prvok extrémistickej viery a je posilnený prvými dvoma prvkami extrémizmu. Ak extrémista vidí svet ako naplnený cudzími skupinami (kvôli absolútnej perspektíve) a tieto skupiny ako nemorálne (kvôli morálnej autorite skupiny), je to malý krok vidieť tieto skupiny ako aktívne pracujú (priam utláčajú) vlastnú skupinu. Zameranie sa na hrozbu, ktorú predstavujú ďalšie skupiny pre zoskupenie, je veľmi spoločným prvkom argumentov vedúcich predstaviteľov extrémistických skupín. (Glaser, Dixit, & Green, 2002)

4. Extrémizmus: Populárne používanie termínu verzus psychologická definícia.

Stojí za odlišenie používania termínu extrémizmus v tejto vedeckej práci spôsob, akým sa často používa v populárnej diskusii. Najčastejšie, keď sa používajú výrazy "extrémistická" alebo "extrémistická skupina" vo verejnej diskusii alebo v texte (a tiež v mnohých akademických prácach), ide o teroristické organizácie, kultové skupiny alebo iné skupiny, ktoré sú definované ako extrémistické presvedčenia, s ktorými by podľa tradičných morálnych zákonov verejná spoločnosť nemala súhlasiť, ani s metódami na presadzovanie ich presvedčení, ktoré väčšina odsudzuje. Pri tomto použití termín "extrémistická skupina" určuje vzdialenosť medzi perspektívami týchto skupín a tým, čo sa považuje za sociálne normálne alebo prijateľné. Má tiež silný negatívny vedľajší význam, pretože sa často používa na označenie násilníckych skupín. Toto je použitie slova extrémizmus, ktorý je celkom odlišný od psychologickéj a **politickéj** definície, ktorú v tejto práci používame.

V tejto práci sa termín extrémizmus používa na označenie špecifického psychologického stavu opísaného vyššie. Os, na ktorej sú jednotlivci extrémni, nie je definovaná tým, čo spoločnosť považuje za normatívne, ale skôr mieru, do akej sú viazaní ku svojej skupine a jej cieľom. Z tohto dôvodu je úplne pravdepodobné, že osoba definovaná ako extrémista v tejto definícii sa správa spôsobom, ktorý je ďaleko od toho, aby ju spoločnosť považovala za neprijateľnú. Pretože extrémizmus je definovaný ako presvedčenie, že skupina je morálne správna, absolútne správna a pod určitou hrozbou, skôr než akýmkoľvek špecifickým doktrinálnym alebo behaviorálnym znakom, skutočné viditeľné výsledky extrémizmu, ako sú tu definované, by mali byť silne determinované otvorenými výučbami skupina. Každá skupina, ktorá má morálny prvok vo svojom "organizačnom" presvedčení, by mohla potenciálne podporiť extrémistické zosúladenie so skupinou, ale správanie sa tohto

zosúladenia sa pravdepodobne dramaticky líši v prípade prosociálnych skupín, ako sú organizácie proti alkoholizmu alebo náboženské inštitúcie, v prípade anti-sociálnych skupín, ako sú rasistické organizácie. Rasistická organizácia je v pravom slova zmysle dobrým príkladom skupiny, ktorá disponuje extrémistickými prvkami - vidí sociálny (a v mnohých prípadoch aj politický) svet čiernobielo, kde príslušníci jednej rasy sú "tí morálne správni a nadradení" a tí druhí nie. Takáto skupina nenachádza vo svojom presvedčení kompromis, nehľadá "šedý" pohľad na svet. Logické uvažovanie založené podľa psycho-politických definícií káže, že disponuje extrémistickými prvkami. Tieto pojmy sú veľmi úzko späté so sociálnymi normami. Keď sa na to pozrieme z historického hľadiska, tak počas druhej svetovej vojny, keď ľudia žili v Slovenskom štáte alebo v okupovaných Čechách, tak sociálne normatívne bolo nenávidieť iné rasy, vierovyznania alebo členstvo v skupinách iných ako tých, ktoré boli vtedy danou vládou podporované. V tých časoch boli extrémisti ľudia, ktorí bojovali za základné ľudské slobody, rovnoprávnosť pohlaví, rás, slobody vierovyznania, apod. Keď uvažujeme o tomto termíne, tak je veľmi dôležitý kontext, v ktorom ho používame.

Výskum o vzťahu medzi anonymitou a sociálnym vplyvom ukázal, že skupinové normy majú silný vplyv na to, či správanie spojené s príslušnosťou k skupine je prosociálne alebo viac anti-sociálne (Johnson & Downing, 1979), koncepcia extrémizmu použitá v tejto štúdií rozširuje túto prácu.

Určite je tu opísaný psychologický stav extrémizmu, ktorý vytvára základy pre rozvoj druhu násilia a radikálneho správania spojeného s ľudovou koncepciou extrémistických skupín a je pravdepodobné, že tento štát je nevyhnutným predpokladom na podporu týchto násilných ideológií. Ako však ukazuje výskum skupinových noriem a prosociálneho správania, nie je to tak, že je to potrebné a dostatočné. Veľká časť sa zameriava na násilné alebo anti-sociálne extrémistické skupiny, pretože ide o najviditeľnejšie a najzriedkavejšie skupiny, ktoré majú veľké množstvo extrémistických členov bez ich priameho psychologického hodnotenia a tiež preto, to je to, na čo sa väčšina existujúcich výskumov zamerala. Toto by však nemalo byť považované za potvrdenie myšlienky, že všetci ľudia, ktorí spĺňajú psychologickú definíciu extrémizmu, sú vo svojej podstate násilní, alebo že tieto skupiny charakterizujú celú oblasť extrémizmu. Tri štúdie prezentované v tejto vedeckej práci podčiarkujú tento rozdiel tým, že používajú vzťah s hlavnými politickými skupinami ako model pre extrémizmus, doména, ktorá zriedkavo vyvoláva radikálne alebo násilné správanie v Európe.

5. Teória konfliktu realistickej skupiny

Väčšina výskumov v oblasti sociálnej psychológie v oblastiach extrémizmu alebo extrémistického správania sa zamerala na otázku identifikácie a vysvetľovania radikálneho pro-skupinového správania, najmä to, čo je zamerané na potrestanie alebo útočenie na cudziu skupinu. Z tohto dôvodu sa včasný výskum extrémistického správania zameral na vysvetľovanie extrémizmu z hľadiska skupinových interakcií a hlavne na tie podmienky, ktoré vedú ku skupinovému konfliktu (či už politickému / sociálnemu konfliktu alebo násilnému konfliktu).

Počínajúc s jednoduchým príkladom *Lúpežnej jaskyne* Muzafera Sherifa (Sherif, Harvey, White, Hood, & Sherif, 2008), jednou z dôležitých záležitostí v tomto výskume bola otázka realistických alebo ekonomických konfliktov. Realistická teória konfliktov skupiny

(RGCT) (Sherif M. , 1966) tvrdí, že skupinové konflikty (a z toho extrémistické správanie) vyplývajú z reálnej konkurencie medzi skupinami. V tejto teórii vedie konkurencia zdrojov k skupinovému nepriateľstvu vrátane kognitívnych a postojoyých prvkov, ktoré toto nepriateľstvo podporujú (Jackson, 1993).

Zatiaľ čo výskum v RGCT preukázal spojitosť medzi hospodárskymi konfliktmi a správaním spojeným s extrémizmom (Hovland & Sears, 1940), používať ho na popis psychológie extrémizmu na úrovni jednotlivca nebolo veľmi účinné. V rozsahu, v akom RGCT predpovedá, že jeden jedinec rozvinie extrémistickú myšlienku, RGCT by naznačoval, že tí členovia skupiny, ktorí sú najviac informovaní o súťaži alebo ktorí sú osobne ohrození súťažou s inými skupinami, by mali byť najviac extrémisti. Empirické testy tejto hypotézy dôsledne preukázali, že tomu tak nie je. Členovia skupín bielych supernacistov v Severnej Karolíne neprejavujú žiadne obavy z ich ekonomických vyhliadok ako nečlenovia (Green, Abelson, & Garnett, 1999), a vyšetrenie nenávisťnej reči na internete zistilo, že rasisti sú najmenej pravdepodobne obhajujúci násilie v kontexte hospodárskej súťaže medzi jednotlivými rasami v porovnaní s inými scenármi, ktoré sa zameriavajú na integráciu susedstva alebo medziparlamentné vzťahy. (Glaser, Dixit, & Green, 2002) Výskum členov združenia nenávisťných skupín z dôvodu ich členstva tiež zistil, že medziľudské vzťahy, ktoré sú viac ako ekonomické, sa zdajú viesť k členstvu v extrémistických organizáciách (Turpin-Petrosino, 2002).

Tento výskum silne naznačuje, že hoci RGCT je účinným prediktorom všeobecnej úrovni napätia a konfliktov medzi skupinami, nie je to dobré vysvetlenie pre psychológiu extrémizmu. Zatiaľ čo konkurencia môže ovplyvniť konflikt medzi dvoma skupinami, nevysvetľuje, prečo jeden člen skupiny môže rozvinúť extrémistické pripútanosti do skupiny a iný nemusí. Pre úplné vysvetlenie extrémizmu je zrejmé, že je potrebné použiť iné mechanizmy ako realistický konflikt.

6. Teória sociálnej identity

Vykonal sa výskum skupinových procesov a napätie medzi skupinami vo všeobecnosti podobná realizácia, že RGCT, zatiaľ čo veľmi prispieva k nášmu chápaniu skupinovým procesom, nemôže vysvetliť všetko (Brown & Capozza, 2000). Členovia skupiny nie vždy konajú, aby zabezpečili, že ich skupina maximalizuje ekonomické odmeny, ale namiesto toho často radšej maximalizuje rozdiel medzi ich skupinou a cudzími skupinami (Tajfel, Billig, Bundy, & Flament, 1971). Výskumníci skúmajúci spoločenskú identitu tvrdili, že táto dynamika skupiny sa dá vysvetliť iba tým, že rozvíja väčšie ocenenie úlohy sebestačnosti a toho ako ju ovplyvňujú skupiny, do ktorých jednotlivci patria. Teória sociálnej identity (SIT) (Tajfel & Turner, The social identity theory of inter-group behavior, 1986), tvrdí, že jednotlivci, ktorí sú členmi skupiny, zahrňujú túto skupinu do svojho chápania toho, kto sú. Ak členovia skupiny vidia, že sa identifikujú so skupinou, táto skupina sa stáva súčasťou ich sebaidentity. Výsledkom je, že motivácia, ktorá sa týka seba samého, ako napríklad sebapoškodzovanie, sa stáva aktívnou na úrovni skupiny, ako aj na úrovni *individuálneho self*, a členovia skupiny pôsobia v službách týchto seba poznačených motívov, aj keď takéto správanie je objektívne, nie je prospešné pre jednotlivca (Turner, Brown, & Tajfel, 1979). Pri skúmaní psychológie extrémizmu poskytuje SIT perspektívny potenciál vyriešiť medzery, ktoré zostali v realistickej teórii konfliktov v skupinách. Výskum v SIT silne potvrdil hypotézu, že obavy o identitu súvisia s mnohými relevantnými skupinami správania, čo

naznačuje, že obavy o identitu sú súčasťou extrémistického správania sa logickým rozšírením tejto práce.

Empirické dôkazy podporujú myšlienku, že extrémizmus súvisí viac s problémami súvisiacimi s identitou než s realistickým konfliktom. Pri skúmaní on-line diskusie rasistami, Glaser aspol. (Glaser, Dixit, & Green, 2002) zistili, že rasisti s najväčšou pravdepodobnosťou budú obhajovať násilné činy, keď budú mať príbeh o rasovo miešaných pároch skôr než o iných scenároch. Tiež vyhlásenia obhajujúce násilie v reakcii na mnohé scenáre sa zamerali na vnímanú rozlišovaciu spôsobilosť a "čistotu" skupinovej identity. To silne naznačuje, že koncepciou skupiny a skupinovou identitou, ktorá poháňa členov týchto skupín, spácha extrémistické akcie, a nie vnímanie ekonomických konfliktov medzi skupinami. Výskum zo SIT preto podporuje myšlienku, že motívy seba konceptu a vlastné vzťahy budú pravdepodobne hrať úlohu pri vysvetľovaní psychológie extrémizmu. Niektoré špecifické predpovede, ktoré SIT robia, však adekvátne nevysvetľujú psychológiu extrémizmu. Konkrétne teória sociálnej identity navrhuje, aby primárnou motiváciou na silnú identifikáciu so skupinou bola túžba po sebaopoznávaní a nedávno aj zníženie neistoty (Hogg & Terry, 2000).

Výskum v oblasti motivácie identifikácie so skupinou zaradil samoreguláciu ako primárny motív, čo naznačuje, že identifikácia s vysokým stavom skupín je žiaduca pre zvýšenie sebavedomia, ktoré poskytuje (Ellemers, VanKnippenberg, DeVries, & Wilke, 1988). To by naznačovalo, že identifikáciu a extrémizmus možno nájsť iba v skupinách s vysokým stavom. Zatiaľ čo členovia skupín s vysokou mierou postavenia môžu rozvíjať extrémistické správanie v záujme ochrany statusu svojej skupiny (Sidanius, Pratto, van Laar, & Levin, 2004), existuje mnoho príkladov extrémistických skupín organizovaných okolo sociálnych skupín považovaných za nízke (O'Connor, 1998). Jeden politológ dokonca tvrdil, že skupiny s nízkou úrovňou, ktoré sú numerickou väčšinou, sú najpravdepodobnejšie skupiny orientované na vývin extrémistických ideológií (Chua, 2003). Samozrejme, jedným argumentom je, že tieto skupiny predstavujú pokus o to, aby skupina s nízkym stavom bola pozitívna v službách sebarealizácie. Zatiaľ čo je to určite rozumný výklad, predpokladá určitý druh extrémnej identifikácie so skupinou, a preto potrebu urobiť túto skupinu pozitívnu. Toto je prevrátenie tradičného popisu, ktorý používa teória spoločenskej identity, a tvrdí, že identifikácia je skôr výsledkom zlepšenia než opačným smerom. Táto interpretácia vyvoláva otázku dôvodov tejto radikálnej identifikácie so skupinou. Zatiaľ čo veľa skupín s vysokým stavom rozvinie extrémistické náklonnosti, samotné rozšírenie nemôže vysvetliť existenciu všetkých extrémistických skupín.

Teoretici sociálnej identity reagovali na kritiky SIT tým, že rozvinuli argument, že zníženie neistoty môže zohrávať aj úlohu v skupinách, s ktorými sa jednotlivci stotožňuje. Z tohto hľadiska sú jednotlivci motivovaní k tomu, aby sa pridružili k skupinám v reakcii na udalosti, ktoré ich robia neistými, pokiaľ ide o ich chápanie sveta alebo jeho miesta v ňom. Keď sa členovia skupiny cítia neisto vo svojich osobných pocitoch, presvedčeniach alebo chápaní sveta, sú presunutí do pridruženia k skupine a na sebaopozkodovanie alebo zmenu svojho seba obvodu, aby boli viac v súlade s prototypom skupiny, do ktorej patria. Pritom dostanú spätnú väzbu od ostatných členov skupiny, ktorí ich uistujú, že sú správni vo svojich presvedčeniach.

Hypotéza znižovania neurčitosti získala empirickú podporu v laboratórnych nastaveniach zameraných na ne-extrémistickú afiliáciu so skupinami (Grieve & Hogg, 1999). Existujú však niektoré teoretické obavy, ktoré spôsobujú neistotu zníženia neúplného vysvetlenia pre príslušnosť k skupinám a rozšírenie extrémizmu. Najdôležitejšie je, že ak sa samotné zníženie neistoty považuje za hlavný motív, neexistuje žiadny priamy dôvod, prečo by neistota vo veciach, akými sú presvedčenia osoby o jej schopnosti vykonávať "úlohu prežitia", mala súvisieť s ich členstvom v skupine. Pravdepodobne by najefektívnejšou formou spätnej väzby, ktorá by znížila neistotu o veciach, akými sú intelektuálne schopnosti, by bola spätná väzba o intelektuálnych schopnostiach, nie o *členstve* v skupinách. Teoretici kategorizácie tvrdia, že v čase neistoty je významom konkrétnej skupiny, že táto skupina môže byť použitá ako nástroj na znižovanie neistoty (Hogg & Terry, 2000), ale nedostatočne vysvetľujú, prečo skupina skôr ako správanie zamerané špecificky na oblasť neistoty, by malo byť preferovaným zdrojom znižovania neistoty.

Tento problém je zvlášť významný pri pohľade na psychológiu extrémizmu. Existujú určité dôkazy o tom, že ľudia, ktorí nie sú si istí svojimi spoločenskými hodnotami, či sú neistí v spôsobe, akým ich sami vidia, je pravdepodobnejšie, že sa stanú súčasťou extrémistických skupín, ako sú neonacistické alebo rasistické organizácie (Turpin-Petrosino, 2002).

Relatívne nízka prevalencia efektívnych a mocných extrémistických skupín v Európe však prináša problém hypotézy znižovania neistoty, pretože je v súčasnosti zarámovaná. Ak sa vzťahy a kategorizácie, ktoré sú spojené s neistotou zameriavajú na tie skupiny, ktoré sú v čase neistoty pozoruhodné; pravdepodobnosť, že jednotlivec sa pripojí k určitej extrémistickej skupine, by mal presne korelovať s pravdepodobnosťou, že táto skupina je pozoruhodná a aktívna v bode neistoty. To zase silne naznačuje, že je nepravdepodobné, že by ľudia mali vyhľadávať skupiny za účelom spojenia, ale namiesto toho by sa mali sústrediť do akých skupín už patria, pretože tieto skupiny sú oveľa pravdepodobnejšie, že budú významnou a okamžitou cestou na zníženie neistoty. Štúdie extrémistických skupín zistili, že zatiaľ čo niektorí ľudia sú prijatí do zamestnania, často členovia týchto skupín vyhľadáujú tieto skupiny a aktívne pracujú na spájaní skupín, s ktorými možno nemali žiadnu interakciu. Príkladom toho môžeme vidieť internetovú prítomnosť neonacistických skupín, ktoré predstavujú vážnu hrozbu pre presadzovanie slobodných práv.

Súčasný stav výskumu spočíva v tom, že existuje dôkaz, že extrémizmus je rozmach (eskalácia) spôsobu, akým člen skupiny vytvára svoju identitu. Niečo o tom, ako člen skupiny vidí svoje členstvo v skupine, a spôsob, akým je toto členstvo v skupine vnímané vo vzťahu k všeobecnej identite jednotlivca podporuje charakteristiky, ktoré definujú psychológiu extrémizmu. Špecifická konštrukcia identity súvisiaca s extrémistickými postojmi a základná motivácia, ktorá by viedla jednotlivca k pridruženiu k skupine tak silne, je v súčasnosti neznáma. Vysvetlenia, ktoré sa snažia vysloviť extrémizmus v motivácii sebarealizácie alebo znižovania neistoty v širokej definícii, nie sú schopné vysvetliť pozorované prípady extrémistických postojov.

7. Extrémizmus na Slovensku

Slovenská republika je multikultúrnou krajinou, na ktorej území žije 13 národnostných menšín. Tieto národnostné menšiny majú rozdielne kultúrne, sociálne a politické ambície, sú ovplyvnené rozdielnym historickým vývojom a ich vzájomný vzťah s majoritnou etnickou

spoločnosťou je odlišný. Pozitívne alebo negatívne postoje k národnostným menšinám majú veľmi veľký vplyv na postavenie a pripísaný status ich reprezentantov v spoločnosti. V súčasnej, transformujúcej sa Európe je nevyhnutná prítomnosť tolerancie, akceptácia iných a vzájomná komunikácia vo vzťahu k národnostným menšinám. Z toho dôvodu je potrebné bojovať proti predsudkom a stereotypom, predchádzať všetkým formám diskriminácie, budovať viac tolerantnú a otvorenú spoločnosť na všetkých jej úrovniach.

Pod pojmom extrémizmus budeme chápať súhrn verbálnych, grafických, fyzických a iných aktivít s ideologickým kontextom, ktoré sú realizované jednotlivcom alebo skupinou. Tieto aktivity sa zameriavajú spravidla na blízke okolie, alebo na vopred zvolené ciele, útočiace proti spoločenskému zriadeniu, proti princípom zakotveným v ústave a zákonoch, proti parlamentnej demokratickej forme vlády a proti humanitným princípom. Nevyhnutnou podmienkou extrémizmu je skutočnosť, že proti vyššie uvedeným princípom sa útočí aj nelegálnymi prostriedkami.

Extrémistické postoje zaujímajú predovšetkým mladí ľudia, ktorí sú vo zvýšenej miere prístupní novým myšlienkam a extrémom, sú ľahšie infikovatelní myšlienkami rôznych siekt, reformných a ochranárskych združení, sú prístupnejší anarchistickým ideám, ale i rôznym pseudo-vlasteneckým názorom. Dôvody tejto vnímavosti sú rôzne, predovšetkým však spočívajú v sociálno-psychologických aspektoch. Patrí k nim predovšetkým proces dospievania, osamostatňovania sa, emancipácie a vlastnej identifikácie, ktorý je sprevádzaný kritickými postojmi ku spoločnosti, rodine a ku generačným konfliktom. K tomu v súčasnej dobe prispieva predovšetkým absencia životnej perspektívy, absencia rodinného zázemia, pozitívnych životných vzorov, prázdnota a nenaplnenie voľného času. Extrémizmus v najširšom slova zmysle budeme pokladať za sociálno-psychologický jav, ktorý ovplyvňuje správanie tak individuálne ako aj skupinové, prípadne kolektívne (davové). Niet pochýb o tom, že v dnešných časoch sa šíri ako „sociálna nákaza“ aj v populácii dospievajúcich a adolescentov a na prevenciu jej nárastu môže a musí prispieť tzv. preventívna psychológia, ktorej metodickým rozpracovaním sa zaoberá VÚDPaP najmenej 35 rokov. Je teda na čo nadväzovať. Základným metodologickým východiskom analýzy tak psychologickéj podmienenosti vzniku extrémistických postojov rovnako ako mechanizmov ich inkorporácie do správania sa detí a mládeže bude Kováčov 5 - faktorový model podmienenosti správania, zahŕňajúci faktory biologické, sociálne, kultúrové, psychologické a duchovné.

Výsledky výskumu PhDr. Pétiovej (2018) navrhujú, že extrémizmus patrí v školskom prostredí k sociálno-patologickým javom a tieto negatívne prejavy v roku 2017 v základných a v stredných školách boli zaznamenané častejšie ako doteraz. Ďalej Pétiová navrhuje, aby sa pre zníženie výskytu prejavov extrémizmu v školách začalo intenzívne venovať tejto tématike a väčšia pozornosť sa kládla nielen v rámci vyučby predmetov ale aj počas triednických hodín. Údaje v jej výskume ukázali, že extrémizmus sa najčastejšie šíri prostredníctvom internetu a sociálnych sietí. Pri využívaní týchto moderných komunikačných technológií kladie dôraz na to, že je potreba naučiť žiakov o hodnovernosti verejne dostupných informácií. Takisto navrhuje, aby sa kládol dôraz na kontrolu rodičom a vychovávanie v tejto oblasti. Študenti základných a stredných škôl sú ovplyvnitelní názormi ľudí zo svojho okolia, takže Pétiová navrhuje, aby sa zvýšila informovanosť o potenciálnom nebezpečenstve, ktoré extrémizmus predstavuje. Ďalej odporúča, aby rodičia a pedagógovia všimli správanie

mladých ľudí s cieľom identifikácie prejavov extrémizmu a spoločne ich prostredníctvom účinných výchovných opatrení eliminovali. Pétiová stojí za tým, že najdôležitejšiu úlohu pri eliminácii extrémistických prejavov zodpovedá rodina a škola a že pri riešení týchto problémov môžu obom pomáhať odborníci z centier pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, pripraviť a realizovať v školskom prostredí preventívne programy cielené na elimináciu prejavov extrémizmu a podporovanie tolerance. Úlohou rodičov a učiteľov je vytvoriť doma i v škole pozitívnu atmosféru, dať deťom a mladým ľuďom možnosť vyjadriť svoj názor, naučiť ich počúvať argumenty druhých a následne ich podporiť v tom, aby si so zdravým a informovaným úsudkom vedeli vytvoriť vlastný postoj k danej tématike. (Pétiová, 2018)

8. Extrémizmus ako fenomén

V laickej komunikácii sa pojem extrémizmus spravidla používa ako súborný termín k termínom ako rasizmus, fašizmus, neofašizmus, nacizmus, neonacizmus, nacionalizmus, ultranacionalizmus, radikalizmus, pravicový a ľavicový radikalizmus, pravicový a ľavicový populizmus, ultrapravica a ultraľavica, antisemitizmus, nepriateľstvo voči cudzincom, komunizmus a pod. Znamená to, že sa používa ako spoločné označenie pre viaceré antidemokratické politické myšlienky, súbory ideí alebo aktivity, ktoré na jednej strane môžu vykazovať niekoľko spoločných atribútov, na strane druhej sa môžu navzájom výrazne odlišovať. (Pfahl-Traugher, 2011)

V prípade politického extrémizmu nejde len o jeden ucelený ideový smer, ale o sumu viacerých ideologických fragmentov na oboch stranách ideového spektra, ktorých spoločné východisko je založené na odpore proti slobodnému demokratickému ústavnopolitickému poriadku a podpore predstavy nového spoločensko-politického zriadenia. Myšlienka časovej delby štátnej moci na vopred stanovené a všeobecne dohodnuté obdobie, ako aj horizontálna delba moci medzi zákonodarnú, výkonnú a súdnu, ktoré sú vytvorené tak, aby sa navzájom vyvažovali a kontrolovali, stoja mimo základnej idey extrémistov. (Jaschke, 2006)

Politický extrémizmus je tak považovaný za protipól demokratického ústavného štátu, ktorý ale vo vzťahu k extrémizmu nie je v pasívnej pozícii, ale naopak bojuje proti nemu, resp. snaží sa ho potláčať už v zárodku. Ak sa pozrieme na pôvod skúmaného termínu, z etymologického hľadiska, slová „extrémny“ alebo „extrémistický“ sú odvodené zo superlatívu latinského slova *exterus* (von) *extremus*, čo v ponímaní skúmaného termínu znamená najkrajnejší, najvzdialenejší.

V politickom význame tak pôjde o ľavý i pravý okraj ideového spektra, ktorého stred je akceptovaný väčšinou spoločnosťou. Podľa Jana Charváta sa extrémizmus „zvyčajne chápe ako akákoľvek ideológia alebo aktivita, ktorá smeruje proti existujúcemu politickému systému a kladie si za cieľ jeho likvidáciu a následne jeho nahradenie vlastnou alternatívou. O tejto alternatíve sa väčšinou predpokladá, že bude nedemokratická, diktátorská a bude porušovať základné ľudské práva.“ (Charvát, 2007)

Podľa Backesa a Jesseho (1993) sa politický extrémizmus v demokratických režimoch môže prejavovať v rôznej podobe:

1. v politických názoroch obyvateľstva;
2. v politicko-extrémistických doktrínach;
3. v extrémistických organizáciách;
4. v extrémistických akciách a stratégiách.

Extrémistické stereotypy však nie sú typické len pre členov extrémistických formácií, nachádzajú sa aj v predstavách a myslení ľudí, ktorí majú na extrémistov prevažne odmietavý, hoci nie skalopevný názor. Práve tento skrytý potenciál tvorí niekedy dôvod prekvapivého úspechu extrémistických politických strán v štátoch západnej Európy (Backes; Jesse 1993: 42). Extrémistické organizácie disponujú premyslenou a dobre spracovanou doktrínou, sprostredkujúcou odkaz minulosti a dôležitosť prítomnosti, obsahujúcou vízie iného usporiadania spoločnosti s cieľom eliminovať alebo úplne odstrániť princípy ústavného demokratického poriadku. Členenie medzi ľavicovým a pravicovým extrémizmom, ku ktorým je potrebné zaradiť aj extrémizmus náboženský, sú najčastejšie formy kategorizácie tak v bežnej komunikácii, ako aj vo vedeckých textoch, hoci podľa autorov k nemu často dochádza práve kvôli vágnosti takéhoto prístupu. Jaschke (2006) pripisuje všetkým trom smerom dokonca religiózny charakter, keďže ani v jednom prípade sa o základných cieľoch, na ktorých je daný smer postavený, nediskutuje. Či už ide o vieru v nenahraditeľnú úlohu národa, historickú misiu robotníckej triedy a diktatúry proletariátu alebo nariadenia vyplývajúce z osobitnej interpretácie náboženských posolstiev koránu. „Večný boj proti zradcom a neveriacim alebo proti židovsko-bolševickému sprisahaniu alebo proti kapitalistickému vykorisťovaniu a imperializmu a utópia homogénneho národa alebo beztriednej spoločnosti alebo božského štátu nie sú považované za programy, o ktorých sa diskutuje, ale sú vnímané ako základné a neotrasiteľné zásady politického vierovyznania“ (Jaschke 2006: 31). Hoci obsahovo sú pravicové a ľavicové hnutia značne odlišné, metódy dosahovania cieľov majú podobné. Z tohto dôvodu schematické znázornenie pravicového a ľavicového extrémizmu nie je tvorené jednou úsečkou, ako ho znázornil napríklad Stöss (2010), na ktorej by bola medzi ľavým a pravým okrajom najväčšia vzdialenosť, ale podľa Backesa je znázornené ako podkova s navzájom sa približujúcimi pólmi. Aj v tomto modeli sú ľavicový a pravicový extrémizmus znázornené na krajných póloch politicko-ideového spektra, oba prúdy však vykazujú aj niektoré spoločné charakteristiky.

Odlišnosti nachádzame predovšetkým vo východiskových ideológiách a z nich prameniacych programových prioritách. Extrémizmus sa myšlienково opiera predovšetkým o spisy Karla Marxa, na ktorom postavili komunisti svoj ideál spoločnosti. Tento ideál je postavený na rovnosti, ale na rozdiel od klasických liberálov, ľavičiarci ho interpretujú po svojom. Liberálnu myšlienku rovnosti pred zákonom rozširujú o rovnocennosť sociálnu a ekonomickú (Jaschke, 2006). Pripúšťajú alebo priam predpokladajú skutočnosť, že na dosiahnutie beztriednej spoločnosti je nevyhnutné použiť aj násilie. Beztriedna spoločnosť, v ktorej by bolo zrušené súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, môže byť dosiahnutá buď priamo alebo nepriamo cez jednotlivé stupne. Jeden z nich predstavuje marxisticko-leninská predstava diktatúry proletariátu.

Pravicoví extrémisti sa orientujú proti základným hodnotám právneho štátu, akým sú slobodný demokratický poriadok, pluralizmus, parlamentarizmus a horizontálna i vertikálna del'ba štátnej moci. Na ekonomickej úrovni odmietajú existujúci poriadok, ktorý považujú za imperialistický alebo kapitalistický, pretože slúži len určitej mocenskej elite. Z tohto dôvodu sa primárne orientujú na zmenu demokratického poriadku prostredníctvom revolúcie (Berliner Verfassungsschutz, 2013). Inak povedané, pravicový extrémizmus zdôrazňuje hodnotu rovnosti natoľko, že zabúda na inú hodnotu: slobodu. Pravicoví extrémisti uvažujú o úplne novej spoločnosti, ktorá by sa odlišovala od doteraz všetkých známych foriem spoločenského poriadku. Práve na tomto ciele sa ukazuje utopický charakter pravicových extrémistických učení (Backes, Jesse 1993).

Pravicový extrémizmus je podľa Backesa a Jesseho (1993) anti-individualistickým hnutím odmietajúcim základné princípy demokracie a jej hlavný výdobytok - ústavný štát. Namiesto štátu, ktorý je postavený na princípe rovnakých politických práv pre každého občana, má podľa pravicových extrémistov existovať politický poriadok, ktorý by inštitucionalizoval nerovnosť založenú na pôvode, výkone, národnostnej, etnickej a rasovej príslušnosti. V západnej Európe sú pravicoví extrémisti vystihovaní predovšetkým sympatiami k národnému socializmu, resp. neonacizmu. Napriek svojej vnútornej heterogenite majú podľa nemeckého autora Armina Pfahl-Traughera (2001: 14-16) spoločné nasledovné znaky:

- *Odmietanie princípu rovnosti.* Ideológia nerovnosti je vyjadrená v spoločenskej diskriminácii určitých ľudí, prípadne celých skupín, a to na základe etnických, telesných alebo mentálnych rozdielov.
- *Nadhodnocovanie vlastnej etnickej príslušnosti.* Najvyšším kritériom pre posudzovanie identity sa stáva zaradenie ľudí k etnickej, národnej alebo rasovej príslušnosti. Vlastná kategória je hodnotená najvyššie, čo na druhej strane vytvára menejcenných príslušníkov iných rás, etník alebo národností.
- *Antipluralizmus.* Pluralizmus vychádzajúci z hodnotových, záujmových alebo názorových konfliktov sa považuje za faktor narúšajúci celistvosť spoločenstva. Z tohto dôvodu sa extrémisti usilujú o vytvorenie uzatvorenej spoločnosti, ktorá by bola tvorená z jednej jednotky - rasovej, náboženskej, národnostnej.
- *Autoritarizmus.* Štát je dominantným aktérom vládnutia nad spoločnosťou. Autorita štátnej moci sa musí podriaadiť každý jednotlivec.

Absolútnu podobu politického extrémizmu predstavuje *terorizmus*. Teroristické útoky sú orientované na inštitúcie štátu s cieľom vyvolať neistotu alebo zdesenie politickej elity i civilného obyvateľstva na jednej, prípadne sympatie s teroristami na strane druhej. Nejde pritom priamo o vojenský prostriedok, skôr o komunikačný nástroj. Aj z tohto dôvodu sa teroristické aktivity vykonávajú najmä tam, kde je možné pritiahnúť mediálnu pozornosť. Teroristické akty sú spravidla odôvodňované ideologicky alebo nábožensky.

Hoci sa pozornosť odbornej i laickej verejnosti na terorizmus upriamila predovšetkým po útokoch na civilné ciele v Spojených štátoch amerických v septembri 2001, jeho pôvod

siaha hlbšie do histórie. Podľa Alexandra Cemeza (2013: 93) sa prvá vlna moderného terorizmu viaže už do 19. storočia (pozri aj Siemann 2010) a mala sa skončiť Sarajevským atentátom v roku 1914. Atribút moderný bol zvolený zámerne, aby sa odlišilo od rôznych mocensky zdôvodnených atentátov na panovníkov s pôvodom dokonca až v antickom období. Vývoj moderného terorizmu pokračoval druhou vlnou v prvej polovici 20. storočia a tretou vlnou v šesťdesiatych rokoch. V súčasnosti má ísť už o štvrtú vlnu, ktorá je dôsledkom geopolitických zmien prejavujúcich sa v etnických a náboženských konfliktoch, regionálnej nestabilite a občianskych vojnách (Škvrnda 2002). Keďže terorizmus nie je objektom nášho empirického bádania, nevenujeme mu v tejto teoretickej časti ďalšiu pozornosť.

Druhým, nemenej dôležitým východiskom skúmania extrémistických postojov detí a mládeže sú ostatné sociologické štúdie a výskumy z ktorých vyberáme závery výskumov profesora Ondrejoviča (2002), ktorý konštatuje, že **ambivalentnosť sa stáva ústrednou životnou paradigmou mladej generácie**, keď na základe skúmaných charakteristík procesu osamostatňovania mládeže, straty tradičných istôt a problémov identity konštatuje, že ambivalentnosť vyplýva z nárastu možností sociálneho konania na jednej strane a súčasne z nastupujúceho ohrozenia a rizika, vyplývajúcich z nevyhnutnosti zvládať a prekonávať neustále komplexnejšie a zložitejšie úlohy v živote a to bez opory v prechádzajúcich formách socializácie. Táto ambivalencia sa prejavuje v nasledovnom:

- *Možnosti plánovať svoj život narastá*, ale súčasne stúpa i nevypočítateľnosť nastúpenej životnej dráhy.
- *Možnosti mladej generácie rozhodovať sa narastajú*, ale súčasne rastie aj tlak na to, aby mládež k rozhodovaniu bezpodmienečne pristupovala.
- *Rovnosť mládeže, najmä rovnosť šancí, narastajú*, ale rastie aj individuálny konkurenčný tlak na zabezpečenie sociálnej pozície a sociálneho statusu.
- *Individualizácia mládeže narastá*, ale súčasne sa mládež paradoxne ako masa „stráca“ v štandardizácii.
- Tam, kde vzniká a rastie autonómia, nie je ďaleko ani anómia.
- Oslobodenie sa spod nevyhnutností priebehu životnej dráhy zvyšuje *možnosti straty sociálnej orientácie*.
- *Možnosti väčšieho individuálneho seba oceňovania* kráčajú spolu s destabilizáciou sociálnych životných súvislostí.
- Prostredníctvom vývoja smerom k organizovanej spoločnosti je jednotlivец stále menej odkázaný na iných. Tým sa zvyšujú možnosti individuálneho spôsobu života, ale aj vyústenie do izolovaných a anonymných foriem života, bez možnosti návratu k niekdajším sociálnym formám.
- *Strata istôt pretrváva*, ale pretrváva aj ich potreba. To vystupuje s osobitnou naliehavosťou, keď sa ukazuje ako zvláštnosť súčasného obdobia, že nemožno počítat ani s novými istotami.
- *Zánik tradícií otvára cestu novým možnostiam sociálneho správania*. Ale súčasne sa strácajú aj prirodzené cesty k usmerňovaniu a zmiernovaniu konfliktov.

Následne prof. Ondrejko vič formuluje pre naše výskumné zámery prakticky využiteľnú **konceptiu vzniku dezintegrácie, zneistenia, nárastu násilia a užívania drog, pričom zneistenie možno predpokladať**:

- Pri neriešiteľných situáciách, „slepých uličkách“ v ktorých sa mladí ľudia ocitávajú („ďalej už nevládzem“, „neviem ako ďalej“ apod.).
- Pri nevypočítateľnosti a nepredvídateľnosti nastávajúcich životných udalostí a požiadaviek, kladených na mladých ľudí, súvisiacich s emergentnosťou sociálnych javov.
- Pri nejasnostiach o vlastnom statuse (vážnosť a rešpekt od jedných a pohrdanie od iných) napr. v rodine, rovesníckej skupine apod.
- Pri rozpornosti vlastného sebahodnotenia a očakávania zo strany druhých (napr. rodičov, inštitúcií, najmä školy).
- Pri nekonzistentnosti medzi vlastným očakávaním, skutočnou pozíciou a správaním sa dôležitých osôb.
- Pri tom, keď chýba súhlas, príp. keď sa nedočkajú mladí ľudia súhlasu a porozumenia, príp. ocenenia za niečo, o čom sú presvedčení, že im patrí.
- Pri bezradnosti akým smerom sa orientovať.
- Pri zlyhaní, ktoré je možné pokladať za výraz nedosiahnutého cieľa, alebo keď spôsob správania alebo príslušný podávaný výkon nezodpovedá očakávaniu.

Profesor Ondrejko vič na otázku ako následne reaguje mládež, odpovedá, že samozrejme, že vo veľkej väčšine z nášho hľadiska pozitívne, zatiaľ želateľným smerom. Tu si však treba všimnúť možné riziká, ktoré môžu ľahko vyústiť do deviantného správania, príp. do medzigeneračných vzťahov v optike sociologickej teórie. V závere svojej štúdie upozorňuje, že je nevyhnutné zbaviť sa ilúzií, že výchovou, alebo akýmikoľvek inými (ani ekonomickými) nástrojmi sa nám podarí zvrátiť vývoj, ktorý je dôsledkom procesu individualizácie mládeže, a ktorý má charakter globálneho svetového fenoménu.

Ofenzívnym zvratom v sociálnej pedagogike, sociálnej práci a sociálnej psychológii, pokiaľ budú reagovať na výsledky empirických výskumov, možno však do tohto vývoja intervenovať, kontrolovať niektoré jeho stránky, anticipovať nastávajúci vývoj a jeho predpokladané negatívne následky zmiernovať.

Optimisticky sú naladení i niektorí súčasní autori, ktorí tvrdia, že vhodné riešenie vymysleli samotní mladí ľudia, ktorí si s pomocou osobitných sociálnych sietí a dostupných vzdelávacích zariadení zabezpečili čo možno najlepšie riešenie pretrvávajúcích problémov. „Mladí ľudia dokázali, že si vedia poradiť s predĺženými prechodmi do dospelosti, s neistotou a ohrozením vyučujúci, majstri, poradcovia, psychológovia a ostatní pracovníci s mládežou sa ... však ... potrebujú prispôbiť novému kontextu,“ uvádza Keneth Roberts (1995).

Zhodne s nim sa možno nazdávať, že je nevyhnutné na nové poznatky o mladej generácii a na novú situáciu, ktorá má charakter trendu, náležite pripraviť pedagógov, psychológov i sociálnych pracovníkov a v tomto smere orientovať sociologický, sociálno-psychologický a sociálnopedagogický výskum. Tým sa súčasne otvárajú aj nové perspektívy, ale aj nové pole skúseností nielen pre politikov (rodinná politika, politika voči mládeži) ale aj

pre dobrovoľníkov i profesionálov, ktorí sa venujú práci s mládežou. Je to cesta, ktorá dokáže pozitívne ovplyvniť medzigeneračné vzťahy a charakter medzigeneračných konfliktov.

9. Osobnostné a výchovné faktory v kontexte s extrémistickými postojmi detí a mládeže na Slovensku

Napriek dlhodobej histórii idealistickej filozofie, pozitivistické storočia vo vede zredukovali človeka na bio-sociálnu bytosť. Vznikom psychológie ako modernej vedy koncom 19. storočia sa však už aj do vedeckého prístupu k človeku mohla, resp. mala pridať aj ideálna – psychická realita.

Aj keď sa tak nestalo všade, predsa bio-psycho-sociálne vymedzenie človeka sa koncom 20. storočia stalo v európskom regióne najrozšírenejším a vysoko prevažuje aj v slovenskej odbornej spisbe. (D. Kováč, 2001)

Osobnosť dieťaťa a jej utváranie

Problematiku utvárania osobnosti označil D. Kováč (1985) za ústredný vedecký záujem a problém celého „poznávania človeka“ už v roku 1985. Komplexný výskum človeka, ako ho potom inicioval spomínaný autor koncom 80. rokov, však žiaľ po roku 1989 nepokračoval, pretože sa do popredia dostali iné problémy, vrátane reorganizácie vedeckovýskumnej činnosti na Slovensku.

Dieťa ako bio-psycho-sociálna bytosť

Psychologický slovník termín „*biopsychosociálny*“ vysvetľuje ako: „prihliadajúci alebo zahrňujúci všetky tri základné vplyvy pôsobiace v človeku a na človeka: biologické, psychické, sociálne; prekonanie starších dualistických koncepcií, ktoré vplyvy delili len na telesné a duševné; niektorí autori túto trojicu dopĺňujú ešte o rovinu spirituálnu“. (Hartl, P., Hartlová, H., 2000)

Osobnosť dieťaťa a jej utváranie

Známy anglický psychológ Gordon W. Allport už v roku 1949 zhromaždil 50 najrozličnejších definícií osobnosti, čo je dokladom toho, že náhľady na podstatu osobnosti boli už vtedy veľmi rozmanité (Stančák, 1996). Dnešná situácia v oblasti psychológie osobnosti je ešte zložitejšia a počet definícií sa niekoľkonásobne rozšíril. Na ilustráciu preto len uvedieme jednu z „klasických“ definícií, uvádzanú v 70. rokoch minulého storočia: „Osobnosť je organizovaný celok duševného života človeka, ktorý vytvára svojráznu jednotu bytia jedinca. Osobnosť je viac menej stabilná a trvalá organizácia duševných vlastností, schopností, temperamentu, intelektu a zameranosti človeka. Osobnosť určuje naše správanie, prežívanie a konanie. Stručne povedané - osobnosť je človek ako psychologický celok.“ (Hyhlík, Nakonečný, 1973)

Osobnosť z hľadiska bio-psycho-sociálneho prístupu

Nepochybne oveľa dynamickejšie poňatie, vychádzajúce z už spomínaného bio-psycho-sociálneho prístupu, rozpracúva na Slovensku temer tridsať rokov už spomínaný Damian Kováč, ktorý definuje osobnosť ako: „rôzne diferencovanú dialektickú jednotu

vnútorných (biologických) determinácií (daností i možností ľudských indivíduí) a vonkajších (sociálnych) pôsobení (podmienok života a vplyvov spoločnosti), ktorá je dotváraná psychickou reguláciou - t. j. seba utváraním.“ (Kováč, D., 1985).

Toto sebautváranie osobnosti podľa D. Kováča (1996) predpokladá potom vzájomnú interakciu troch faktorov. Ide o interakciu biologických, sociálnych a psychických vplyvov. V prípade biologických faktorov ide najmä o dedičnosť, resp. vrozenosť a v prípade faktorov sociálnych, o prostredie, resp. o výchovu. Psychické faktory utvárania osobnosti človeka môžu vystupovať na troch úrovniach:

- univerzálne psychologické regulátory (skúsenosti, znalosti, spôsobilosti a i.)
- individuálne psychoregulátory (temperament, intelekt, črty osobnosti atď.)
- systémové psychoregulátory ľudského konania (ašpirácie, hodnotové orientácie, životný štýl).

Podľa D. Kováča (1996) vytvára interakcia týchto troch kategórií utvárania osobnosti nekonečný rad jedinečných osobností, kde, vzhľadom na prevahu niektorej z troch kategórií, možno rozlišovať tri prototypy osobnosti:

Rudimentárna alebo primitívna osobnosť je výsledkom naprogramovaného človečenského vývoja, t. j. prevažne činiteľmi dedičnosti a vrozenosti s istým podielom utvárajúcich vplyvov bezprostredného okolia, no s minimálnym vlastným pričinením.

Adjustovaná, resp. dobre prispôbena osobnosť, u ktorej činitele okolia, výchovy, historického času a i. sa stali hlavnými zdrojmi jej utvárania; tento prototyp osobnosti, pokiaľ ide o výskyt patrí k najčastejším v podmienkach civilizovaného sveta.

Kultivovaná osobnosť je ideálom a vyznačuje sa tým, že jej utváranie a fungovanie vyplýva nadovšetko z psychických a/alebo duchovných regulátorov.

Človek ako bio-psycho-socio--kultúro-spirituálne bytie

V ostatných štúdiách prekračuje Damian Kováč (2001) hranice bio-psycho-sociálneho prístupu, keď konštatuje, že človek nie je len bio-psycho-sociálnym tvorom, ale bio-psycho-socio-kultúro-spirituálnym bytím pričom integrácia osobnosti nie je jednoduchou danosťou, ale je výsledkom seba utvárania kultiváciou. Táto sa najefektívnejšie uskutočňuje **psychickou reguláciou pomocou systémových regulátorov**, akými sú múdrosť, prosociálnosť, tolerantnosť, striedmosť, zodpovednosť, pokornosť, svedomitosť a zmysluplnosť života.

10. Výchovné aspekty

Človek ako biologická entita je v živočíšnej ríši určitou zvláštnosťou nielen tým, že má výnimočnú schopnosť abstraktne myslieť a hovoriť, ale aj tým, že na svet prichádza ako bytosť biologicky a psychicky nezrelá a nepripravená, odkázaná na ľudskú spoločnosť, ktorá je jeho prirodzeným prostredím, ktorá determinuje jeho vývoj, vďaka ktorej sa stáva plnohodnotnou osobnosťou. Preto nie je zanedbateľná skutočnosť, do akej spoločnosti sa dieťa rodí. Vieme, že jeho ďalší vývin je ovplyvnený prírodnými faktormi (dedičnosť, vrozené vlohy, výživa, prírodné prostredie), spoločenskými faktormi (rodina, škola, kultúra, spoločenské prostredie) a výchovou (cieľavedomá a zámerná činnosť). Z toho vyplýva, že

charakter tohto sociálneho prostredia, ktorý tvorí najmä rodina a blízke sociálne prostredie a v ktorom dieťa žije a vyrastá, vo veľkej miere ovplyvňujú to, aký bude človek vo vzťahu k sebe, k iným ľuďom a k okolitému svetu.

Každý človek teda po narodení vstáva do konkrétneho sociokultúrneho prostredia, ktoré v ňom modeluje určité vedomosti, spôsobilosti, postoje a hodnoty. Neodmysliteľnou súčasťou prenášania týchto kultúrnych obsahov, mravného poriadku a hodnotového systému je rodina a škola. Obe sú nevyhnutné k tomu, aby sa dieťa mohlo v spoločnosťou vytvorených kultúrnych podmienkach plnohodnotne realizovať. Ak sa chce jednotlivec úspešne v spoločnosti uplatniť, musí si osvojiť schopnosť byť vnímavý voči kultúrnym odlišnostiam v rámci jednotlivých minoritných skupín a mať schopnosť sa týmto odlišnostiam prispôbiť a tolerovať ich. To je možné iba za predpokladu, že autentická a plnohodnotná osobnosť si v plnej miere uvedomuje svoj vlastný osobnostný potenciál a je ho schopná aj naďalej rozvíjať v spolupráci s inými ľuďmi. Takýto človek potom dokáže vnímať rozmanitosť sveta a inakosť nepovažuje za hrozbu, ale za pozitívnu výzvu na poznávanie, porozumenie a obohacovanie kvality vlastného života a života iných. Inštitúciou, ktorá tento proces osobnostnej inkulturácie zabezpečuje je škola.

Úloha školy v multikultúrnej spoločnosti je veľmi náročná a dynamická. Škola musí stále aktualizovať a formulovať tie oblasti svojho výchovno-vzdelávacieho pôsobenia a s tým súvisiace nové obsahy edukácie, prostredníctvom ktorých dokáže uspokojiť rozmanité kultúrne nároky všetkých žiakov a ich rodín pri zachovaní rovnocenného postavenia jednotlivých kultúr a tieto dávať do súladu s celospoločenskými potrebami. Jednou z týchto potrieb je aj schopnosť jednotlivca k plnohodnotnej sebarealizácii v rôznych spoločenských a kultúrnych kontextoch. K tomu môže prispieť pedagogický prístup orientovaný na rozvoj osobnosti žiaka tak, aby dokázal chápať proces svojho osobnostného rastu v súvislosti s rozširujúcimi sa možnosťami interkultúrnych a intersociálnych kontaktov a činností.

Na dosiahnutie koncipovaných cieľov je nutné využívať dva hlavné nástroje:

- rozvíjanie jazykových kompetencií žiakov, ako primárnych komunikačných prostriedkov kultúrnych a sociálnych interakcií,
- využívanie aktivizujúcich metód a interakčných foriem práce orientovaných na rozvoj osobnosti žiakov.

Pozitívne alebo negatívne postoje majoritného obyvateľstva k národnostným menšinám, rôznym náboženským skupinám, utečencom, alebo inak odlišným skupinám obyvateľstva, majú veľký vplyv na postavenie a pripisovaný status ich reprezentantov v spoločnosti. Predsudky a stereotypy, ktoré časť spoločnosti prejavuje voči minoritnej spoločnosti, viditeľne narastajú so stúpajúcou tendenciou nacionalizmu v jednotlivých európskych krajinách, ako odozva na zvyšujúcu sa nezamestnanosť a prudký nárast imigrantov z tretieho sveta. Veľké problémy vyvolávajú náboženský fanatizmus, ktorí v mene ochrany svojej viery vyvolávajú antisemitistické vášne, z ktorých o. i. pramení aj terorizmus. Svet sa nachádza v jednom veľkom kolotoči vojenských konfliktov, ktoré sú živnou pôdou pre všetky formy neznášanlivosti a intolerancie. Je preto prirodzené, že sa hľadajú odpovede

na to, ako riešiť tento globálny problém, ako prispieť k vyrovňovaniu napätých medzinárodných vzťahov, ako pomôcť konkrétnym ľuďom, ktorí zostali v núdzi alebo v nepriazni iných ľudí a diktátorov.

K výchovným zlyhaniam môže dôjsť v prvom rade preto, že niektoré deti sú výrazne odlišné a na štandardné výchovné postupy reagujú neštandardným spôsobom. Sú to v prvom rade deti s výraznými vrozenými odchýlkami v oblasti temperamentu. J. Dobson (1995) cituje výsledky longitudinálneho výskumu Stelly Chessovej a A. Thomasa, ktorí konštatovali, že väčšinu detí možno už od prvých dní života zaradiť do jednej z troch povahových kategórií ktoré sa od seba odlišujú v deviatich druhoch správania ako sú: postoj k ľuďom, miera kolísania nálad, pravidelnosť spánku, rozvrh jedenia, frekvencia plaču, zlostná reakcia na frustráciu, adaptabilita na nové situácie, ochota prijať pravidlá hry a únikové správanie.

- *Prvú kategóriu* označili ako vzdorovité dieťa, charakterizované negatívnym postojom k ľuďom, intenzívnym kolísaním nálad, nepravidelným spánkom a rozvrhom jedla, častým plačom a prudkými záchvatmi zlosti v okamžiku, keď je frustrované.
- *Do druhej kategórie* je zaradené tzv. bezproblémové dieťa, ktoré má pozitívny prístup k ľuďom, je adaptabilné na nové situácie, pravidelne spí a stravuje sa, je ochotné prijať pravidlá hry.
- *Tretia kategória* nesie názov pomaly sa zahrievajúce, čiže plaché dieťa. Títo jednotlivci reagujú negatívne na nové situácie, a pomaly sa adaptujú. Sú však menej prudkí ako deti 996+*vzdorovité, majú sklon k pravidelnému jedlu a spánku. Ak sú rozrušení, alebo frustrovaní, je pre nich typické že sa odvracajú od novej situácie a reagujú skôr mierne než výbušne.”

Tieto deti sú zdravé a normálne. Odlišným spôsobom reagujú na výchovu tiež deti s vývinovými poruchami, o ktorých budeme hovoriť neskôr.

Druhým okruhom príčin, ktoré by mohli mať za následok stav narušenosti sú objektívne podmienky rodiny, alebo jej náhrady. Máme na mysli medziľudskú situáciu do ktorej sa dieťa dostáva bez vlastného pričinenia. Patrí sem:

- **Typ rodiny.** Normálne sa dieťa rodí do tzv. úplnej rodiny, to znamená rodiny, kde v spoločnej domácnosti žijú muž a žena, prípadne ich ďalšie spoločné deti.
 - **Úplné rodiny** sa od seba odlišujú najmä počtom detí a vekovým odstupom medzi rodičmi a deťmi.
 - Okrem týchto úplných rodín sa v praxi stretávame s **neúplnými rodinami**, v ktorých starostlivosť a výchovu v rodine zabezpečuje len jeden z rodičov. Časť takýchto rodín má dočasný charakter, keď jeden z rodičov je dlhodobejšie vzdialený z rodiny, najčastejšie, i keď nie výlučne, z ekonomických dôvodov, (vojna, choroba, väzenie a pod.). Iný typ neúplných rodín vzniká úmrtím jedného z rodičov, ďalší vzniká rozvodom rodičov a posledný vzniká narodením dieťaťa osamelej žene. Každý z týchto typov trvalo neúplných rodín je poznačený piatimi podobnými druhmi stresu. Nízkou úrovňou príjmov, menšou kapacitou na zvládanie životných situácií, zníženou sociálnou podporou a záujmom zo strany okolia, chýbaním citovej podpory a deľby práce pri vedení domácnosti a traumatickou udalosťou, alebo sledom udalostí, ktorými sa nový

životný štýl začína. Podľa amerických údajov v USA žije v súčasnosti 19,3% detí v rodine s jedným rodičom. Podľa údajov z predmetného výskumu udáva rozvod rodičov 13, 83% maturantov, ktorí sa uchádzajú o učiteľské profesie.

- **Zlúčené rodiny** vznikajú manželstvom dvoch ľudí, z ktorých aspoň jeden prináša do manželstva dieťa alebo deti. Základným problémom zlúčenej rodiny je vytvorenie súdržnosti. Problémy, ktoré sa musia pritom riešiť sa dotýkajú predovšetkým
 - ◆ smútku za stratenou rodinou
 - ◆ vytvorenia silného manželského zväzku, komplikovaného tým, že na rozdiel od prvej rodiny, kde najprv vzniká manželská väzba a až potom rodičovská, v zlúčenej rodine je rodičovský vzťah prítomný skôr ako vzťah manželstva.
 - ◆ vytvorenia spolurodičovského partnerstva zaťaženého tým, že časť detí je pre oboch rodičov vlastná a časť cudzia. Oidipovské city detí občas bránia vytváraniu spolurodičovského vzťahu, tým, že žiarlia a odmietajú najmä heterosexuálneho manželského partnera svojho rodiča.
 - ◆ vytvorenia vzťahov a väzieb medzi nevlastnými súrodencami. Problémy súrodeneckej žiarlivosti sa môžu vystupňovať do úrovne katastrofy.
 - ◆ zvládnutia heterosexuálnej príťažlivosti medzi adolescentnými deťmi a ich nevlastnými rodičmi ako aj medzi nevlastnými súrodencami opačného pohlavia. Je známe, že incest sa najčastejšie vyskytuje práve v takýchto rodinách. Podľa nášho výskumu (Komárik a d. 1997), udáva pokus o incest 3,65%, dievčat z úplných rodín, ale až 8,00% dievčat z rodín, kde sa rodičia rozviedli.
- **Súrodenci.** Počet detí v rodine je nezanedbateľným formatívnym činiteľom. Záujem vyvolávajú najmä extrémny, mnohohodetné rodiny a rodiny s jedným dieťaťom.
 - Poznatky týkajúce sa **mnohohodetných rodín** súvisia najmä s nebezpečím výchovného zanedbania dieťaťa, skutočnosťou spôsobenou tým, že jednoducho v mnohohodetnej rodine zaberá starostlivosť o deti toľko času, že na ich opateru a výchovnú komunikáciu zostáva rodičom len značne obmedzený čas, takže hlavným komunikačným partnerom sa stávajú súrodenci. V skutočnosti najstarší súrodenci v takýchto rodinách často preberajú zodpovednosť nielen za opateru ale aj za výchovu, aj keď na túto funkciu nie sú ešte osobnostne zrelí. Pozitívnym aspektom mnohohodetných rodín je užšia spolupráca a kooperácia detí navzájom.
 - Pokiaľ ide o **jedináčikov** majú všeobecne zlú povest', pokiaľ ide o výsledky ich výchovy, ale zdá sa že nezaslúžene. Tvrdí sa že sú sebeckí, sociálne maladjustovaní, egocentrickí. Výskumné údaje tieto predstavy nepotvrdzujú, naopak skôr naznačujú, že jedináčkovia si viac dôverujú, majú vyšší zmysel pre zodpovednosť, lepšie vychádzajú s dospelými, majú lepšie jazykové spôsobilosti a pod. Problémy jedináčikov sú problémami trojčlennej skupiny, kde v prípade manželského konfliktu vzniká tendencia uzatvárať s dieťaťom koalíciu proti partnerovi. V prípade rozvodu ostáva najčastejšie matka s dieťaťom odkázaná sama na seba bez možnosti pomoci a podpory, ktorú by starší súrodenec mohol poskytnúť mladšiemu.

- **Poradie narodenia.** Výskum ukázal, že mnohé črty osobnosti súvisia s poradím v ktorom sa dieťa narodí. Najviac pozornosti venujú rodičia prvému dieťaťu. Od toho sa i najviac očakáva, to znamená že ho aj najviac podnecujú k tomu aby vyniklo. Pre dieťa to môže prinášať úzkosť z možného zlyhania. To, že komunikuje len s dospelými má vplyv na jeho vyššie rečové spôsobilosti. Najstaršie dieťa má na napodobňovanie iba dospelé vzory, zatiaľ čo ostatné deti napodobňujú dospelých i starších súrodencov. Prostredné dieťa je viac sociálne, ľahko sa adaptuje, býva dobrým manželským partnerom. Celkove však tieto deti majú nízku úroveň sebaúcty (self-esteem). Označujú sa ako sendvičové deti nútené podriaďovať sa starším a ustupovať mladším. Najmladšie deti sú spravidla závislejšie, menej zrelé a viac orientované na získavanie pochvál a uznání.
- **Súrodenecká rivalita.** Každé dieťa túži po tom, aby ho jeho rodičia milovali a každé vníma ako nespravodlivosť voči sebe, ak niektorému zo súrodencov sa dostáva viac pozornosti a lásky ako jemu. Keďže však každé dieťa má iné potreby, inak reaguje, líši sa vekom, povahou pohlavím, je pre rodičov veľmi ťažké zachovať absolútnu nestrannosť. Rivalita sa objavuje pri narodení ďalšieho dieťaťa a môže viesť k regresu v správaní. Pokiaľ ide len o detinské prejavy môžu byť tieto javy zábavné, existujú však náznaky, že táto rivalita občas pretrváva ako horkosť voči súrodencom až do neskorého veku.

Tretím zdrojom možných zlyhaní výchovy je rodičovské správanie, ktoré môže viesť dieťa do bludného kruhu závislostí, nerealistických presvedčení a sociálne patologického správania.

- Prvým druhom takéhoto správania je **neadaptívne správanie rodičov** a chaos v ich životných normách a v hodnotovom rebríčku. Sutherland a Cressey (1960) vyslovujú predpoklad, že delikvencia mladistvých je naučený proces, ktorý vychádza z primárnej, alebo referenčnej skupiny delikventa. Uvedenými skupinami autori rozumejú "relevantných dospelých, od ktorých dieťa očakáva akceptovanie, od ktorých sa učí v ranom detstve, a s ktorými je v dlhodobom, častom a intenzívnom styku" teda predovšetkým rodičov. Ak primárne osoby sú delikventné, dieťa prijíma ich hodnoty a očakávania a nakoniec i zodpovedajúcu identitu, druhými označovanú ako delikventnú. V istej fáze vývinu osobnosti takéto označovanie prijme za svoj selfkoncept. J. Dobson v jednom zo svojich rozhlasových komentárov o rodine charakterizoval funkciu rodičovského správania pri formovaní osobnosti dieťaťa aforizmom: "Je skúsenosťou generácií, že deti kráčajú v stopách, ktoré sa rodičia usilujú čo najstarostlivejšie zahľadiť." Deti sa v každom smere obdivuhodne podobajú svojim rodičom. Nie je to však výsledok výchovy. V podstate je to výsledok úsilia dieťaťa o kognitívne spracovanie sociálneho sveta a hľadania riešení svojich problémov pomocou napodobňovania.
- Iným z nezámerých spôsobov pôsobenia na vývin dieťaťa je tlak, ktorý rodičia vyvíjajú na dieťa tým, že si **riešia svoje osobné problémy**. Patrí medzi ne napr. zanedbávanie dieťaťa (materská deprivácia). Môže byť spôsobená napríklad chorobou matky, ale aj neschopnosťou dieťaťa primerane reagovať, čo môže viesť k strate záujmu o dieťa. Pravidelným dôsledkom takejto deprivácie v ranom detstve je zníženie inteligencie, spontaneity a celková nedotknuteľnosť dieťaťa.
- Ďalším spôsobom ako si rodič rieši svoj problém na úkor dieťaťa je **hyperprotekcia**. Nadmernou opaterou si najčastejšie matky riešia okrem prirodzeného strachu o predčasne

narodené, alebo fyzicky choré dieťa najmä také problémy, ako je bolesť zo straty staršieho dieťaťa, prípadne bolesť z rozvodu alebo z neuspokojivých vzťahov. Príznakmi hyperprotektívneho správania sú najmä:

- tendencia robiť za dieťa veci, ktoré si vie urobiť samo.
- Miešanie sa do vzťahov medzi deťmi, do detských šarvátok i vtedy keď nehrozí žiadne nebezpečenstvo.
- angažovanosť sa do záležitostí dieťaťa, ktorá presahuje nevyhnutnú mieru dozoru a vedenia a to vo všetkých aktivitách dieťaťa.

Dôsledkom je spravidla strata schopnosti riešiť životné situácie, submisívnosť, sústredenosť na seba, chýbanie empatie, ustrašenosť, neistota, rebelantský alebo paranoidný postoj k životu.

- Obzvlášť deštruktívnou formou rodičovskej komunikácie s dieťaťom je vzorec známy pod názvom “**dvojitá väzba**” (double blind). Znamená dlhodobé vystavenie dieťaťa situácii, v ktorej mu rodič systematicky neverbálne dáva najavo, že ho nemá rád, že mu je na obtiaž a pritom dieťa verbálne uisťuje o svojej láske k nemu. Dieťa sa dostáva do dvojitej pasce. Ak správne rozpozna neverbálne signály odporu¹, spozná, že predmet jeho lásky mu lásku neopätuje, čo ho uvrhne do úzkosti a strachu, lebo je na rodičovi závislé. Ak nerozpozna neverbálny signál a uverí verbálnemu, bude sa snažiť o získanie rodičovskej lásky a ako odpoveď dostávať chlad a hostilitu. Ak sa tento postup uplatňuje dostatočne zavčasu, je pravdepodobným výsledkom schizofrénia na začiatku dospelosti.
- Ďalším z formatívnych činiteľov rodičovského správania je **násilie na deťoch**. Násilie na deťoch sa často zamieňa s výchovným prostriedkom zvaným trest. V skutočnosti však násilie nemá nijakú priamu súvislosť so správaním dieťaťa a jeho korekciou. Je riešením citového stavu násilníka. Pohlavné zneužívanie dieťaťa, čo je iná forma násilia voči deťom je opäť len riešením problému dospelých na úkor dieťaťa.
- **Parentifikácia** je špeciálny spôsob sociálneho styku v rodine. Dysfunkční, nezrelí rodičia občas zaťahujú do riešenia svojich problémov deti, a v podstate od nich žiadajú, aby medzi nimi rozsudzovali, kto má pravdu. Iným spôsobom parentifikácie je, keď rodičia prenesú na dieťa vlastné rodičovské povinnosti. Matka alkoholička nechá dcéru aby viedla domácnosť a starala sa i o ňu, lebo ona sama nie je schopná niesť zodpovednosť. Otec opustí rodinu a nechá syna aby sa staral o chorú matku.
- **Hľadanie obetného baránka v rodine** (family scapegoating) je ďalším formatívnym komunikačným vzorcom, ktorý sa vyskytuje v dysfunkčných rodinách. Ide o to, že rodina nevedomky pripíše jednému svojmu členovi zodpovednosť za všetko zlé, čo sa v rodine prihodí.

Všetky uvedené činitele môžu vyústiť do výsledného stavu výchovy, ktorým je emocionálna a sociálna narušenosť. V skutočnosti však ani jeden z nich nie je výchovou, na cieľ zameranou komunikáciou dospelých s dieťaťom.

11. Spirituálne aspekty

Termín spiritualita sa dnes používa v rôznych kontextoch (najmä v sekulárnej oblasti). Pôvodne i dodnes je však doménou teológie, kde sa charakterizuje napr. ako vnímateľnosť pre duchovné hodnoty, zvýšená intenzita náboženského života, usmernenie duchovného rastu, odraz svetla Ducha Svätého, seba transcendentujúca viera. Termíny religiozita a spiritualita sa často používajú ako synonymá, avšak podľa viacerých autorov sú konceptuálne odlišné. Ich vzťah v terminológii teórie množín možno vyjadriť ako prienik dvoch neostrých množín.

Religiozita sa chápe ako organizovaný systém presvedčení, praxe, rituálov, ktorý umožňuje človeku nadviazať blízky vzťah k božstvu alebo Bohu.

Spiritualita je skôr osobné hľadanie odpovede na posledné otázky života a jeho zmyslu súvisiace s posvätnom alebo transcendentnou oblasťou, ktoré môže, ale nemusí byť zakotvené v kontexte náboženskej inštitúcie a spoločenstva. Pri spiritualite ide skôr o individuálny jav, v popredí sú určité hodnoty (najmä Boh, božstvo), duchovná skúsenosť. Pri prirodzenej, sekulárnej spiritualite transcendentným objektom (s ktorým sa viaže subjektívny zážitok „posvätné“) môže byť Príroda, Vesmír, resp. podnety ku spiritualite vychádzajú z vnútra človeka. Pocit „posvätnosti“ (sacrum) je uvedomenie si, že v danom jave, objekte, bytosti (tieto nemusia byť nevyhnutne náboženské) je čosi neobvyklé, „čosi viacej“, dokonca božské alebo prekračujúce bežný význam materiálnej „obvyklej“ skutočnosti. (Stríženec, 2013)

Obraz o empiricky skúmaných dimenziách spirituality poskytujú známe zahraničné (používané aj u nás) škály spirituality. Napríklad škála spirituálnej transcencie má tieto dimenzie: naplnenie modlitbou, presvedčenie o jednotnej podstate života, prepojenosť ľudí. Inventár spirituálnych prejavov zahrňuje kognitívnu orientáciu na spiritualitu, skúsenostno-fenomenologickú dimenziu, existenciálnu pohodu, anomálne presvedčenia, zvnútornenú religiozitu.

Pražský dotazník spirituality (P. Říčan) má tieto dimenzie: pohansko-ekologická spiritualita, spolupatričnosť, transcendentno-mystická spiritualita. Podrobný obraz o skúmaní spirituality, vychádzajúcom z náboženských i sekulárnych pozícií poskytla medzinárodná konferencia o spiritualite v Prahe v r. 2007, ktorá sa uskutočnila v priestoroch Katolíckej teologickej fakulty.

Záverom o spolupráci teológie a psychológie na praktickej úrovni. Pokiaľ ide o postoj teológov k psychológii v dávnejšej minulosti, prevládala značná rezervovanosť vyvolaná mylným stotožňovaním psychológie s Freudovskou psychoanalýzou a obavami z redukcionizmu. Postupne sa tento postoj menil, dôkazom toho u nás sú prednášky z psychológie (v minulosti aj z psychológie náboženstva) na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity, ochota publikovať články o psychológii náboženstva v Teologickom časopise vydávanom jezuitmi. Sľubnou pre budúcu spoluprácu psychológie s teológiou (najmä pastorálnou) je skutočnosť, že viacerí slovenskí kňazi absolvovali štúdium psychológie na pápežských univerzitách. Ďalej je tu častý záujem mladých psychológov o prednášky z psychológie náboženstva na viacerých našich univerzitách. Poznatky o religiozite a spiritualite (najmä pokiaľ ide o metódy ich zisťovania) uplatňujú potom v svojich magisterských a dizertačných prácach. Takto však môžu i prehľbiť svoju vlastnú religiozitu a

spiritualitu. Uvedené skutočnosti prispievajú k rozvoju spolupráce viery a vedy v tejto oblasti aj u nás.

Vyššie uvedené faktory regulácie správania budú súčasťou teoretických analýz až v rámci realizácie projektu. Keďže tento projekt vychádzal už z vyššie spomínaného Kováčovho 5-faktorového modelu správania a jeho súčasťou je aj spirituálna regulácia, stojí za spomienku ako PhDr. Pavol Mešťan, riaditeľ Múzea židovskej kultúry v Bratislave, vo svojej knihe „Jeruzalem - duchovná metropola sveta, návrat na javisko dejín“ ponúka návrh, pomocou ktorého sa snaží objasniť absenciu morálky v dnešnej spoločnosti. **Podľa neho vznikla ako výsledok spirituálneho vákuu, ktorý sa v poslednom storočí rozrástol do majoritného zastúpenia v Spojených Štátoch, Veľkej Británii a Európe.** Súčasťou každej výchovy akéhokoľvek náboženstva u detí bolo vždy jasné zastúpenie morálnych hodnôt. Úpadok tohto spirituálneho základu, ktorý dáva priestor vede, technike a svetským záležitostiam vedie, na **základe Kováčovho modelu, k úpadku všeobecných morálnych základov a etiky vo výchove detí.**

12. Priebeh prípravy psychoedukačného programu a jeho pilotného overovania.

V septembri 2018 sme uskutočnili konzultáciu s prof. Zelinom, v rámci ktorej sme v prvej časti (spolu s J. Janekom) podrobne prediskutovali dovtedajší postup štatistického spracovávania výskumných dát úlohy P - 154: „Faktory ovplyvňujúce extrémistické postoje a prejavy detí a mládeže“, ktorej výsledky mali byť jedným z východísk konštrukcie psychoedukačného programu minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí. Štatistickú analýzu priebežne vykonával Ernest Páleník.

Na základe výsledkov položkovej analýzy boli vypočítané štyri škály extrémizmu, ktoré sme pracovne nazvali:

- I. SKÓRE1sm - sexuálne menšiny,
- II. SKÓRE2um - utečenci a moslimovia na Slovensku,
- III. SKÓRE3eu - Európska únia a
- IV. SKÓRE4 - etnické a národnostné menšiny.

Následne bola uskutočnená exploračná analýza dát, ako nevyhnutné východisko pre rozhodnutie, či možno použiť parametrické alebo neparametrické metódy prípadne robustné metódy bivariačnej a multivariačnej analýzy dát. Na základe dlhoročných skúseností zo štatistických analýz Ernest Páleník ďalej uskutočnil paralelné štatistické analýzy pomocou parametrických a neparametrických testov a aj robustnými metódami.

Vzhľadom na to, že v projekte výskumnej úlohy P-154 nebolo možné formulovať ani výskumné otázky ani výskumné hypotézy, zvolili sme vo finálnej fáze spracovávania výskumných dát po konzultácii s prof. Zelinom štatistické porovnanie rozdielov v 4 skóre extrémizmu a 2 skóre spirituality plus v jednej premennej s názvom Jc7k11-Zvyčajné pocity šťastia, podľa 8 skupinových premenných:

T1poh- Pohlavie

T2vek3k-Vek

T3rod4k - Rodina, v ktorej žije

T3rod2k - Úplná a neúplná rodina

T4aPocSur7k - Počet súrodencov - 7 kategórií
 T4bPocSur4k - Počet súrodencov - 4 kategórie
 T5bydl3k - Veľkosť bydliska
 T6prosp4k - Priemer známok.

Po prehodnotení časovej a obsahovej náročnosti strategicky nevyhnutného dopracovania záverov úlohy P - 154: „Faktory ovplyvňujúce extrémistické postoje a prejavy detí a mládeže“, sme dospeli k spoločnému záveru, že pripravovaný psychoedukačný program minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí pripravíme ako pilotný a jeho konštrukcia bude vychádzať z našich nielen aktuálne výskumom získaných, ale aj praktických dlhoročných skúseností s prípravou preventívnych programov. Jeho základná architektúra bude naďalej postavená na potrebe minimalizovať v správaní a prejavoch mladých ľudí vplyv tých kľúčových faktorov, ktoré v súčasnosti najviac prispievajú na vznik extrémistických postojov a prípadných následných extrémistických prejavov v správaní mladých ľudí.

Program sme plánovali konštruovať tak, aby sa dal aplikovať v priebehu 7 stretnutí žiakov školskej triedy a jednotlivé psychoedukačné techniky do programu zaradiť tak, aby v maximálnej miere saturovali predchádzajúcim výskumom zistené preventívne potreby podpory zdarného psychosociálneho vývinu osobnostnej štruktúry mladých ľudí v zložitom období ich pubertálneho, prípadne adolescentného dozrievania.

Obsahovo mal program postihovať predovšetkým problematiku rasizmu, radikalizmu, extrémizmu, antisemitizmu a nacionalizmu s pozitívnym vyústením do tolerancie a do principiálneho rešpektovania postojových odlišností.

Jednotlivé techniky a metodické postupy sa koncepcne zameriavali predovšetkým na identifikáciu postojových stereotypov, pozitívne prijímanie jednotlivca skupinou, analýzu predsudkov, vzájomné poznávanie, rovnosť nezávislú na kultúrnom alebo etnickom pôvode, prežívanie solidarity a empatie, osobná zodpovednosť v konfliktných situáciách, analýzy personálnej identity, vzťahy medzi majoritou a minoritou, etnocentrizmus a nacionalizmus, chápanie a rešpektovanie rozdielnosti, zaradenie menšiny do spoločnosti, transkultúrne rozdiely, a problémy utečencov a prisťahovalcov.

Získali sme reálne prísľuby, že program budeme môcť experimentálne overovať vo vybraných deviatich triedach základných škôl v Bratislave a v Banskej Bystrici v priebehu septembra a októbra 2018). Efektívnosť programu sme plánovali evalvovať spätnoväzobným dotazníkom.

Pôvodné prísľuby pracovníkov CPPPaP v Bratislave a v Banskej Bystrici sa však ukázali ako nereálne a nerealizovateľné z personálnych, technických a prevádzkových dôvodov, a tak sme sa operatívne rozhodli realizovať overovanie alternatívneho experimentálneho programu v podmienkach Diagnostického centra v Bratislave na Slovinskej ulici.

V takto koncipovanej modifikácii projektu sme si postavili za cieľ vývoj, experimentálne overenie a následnú implementáciu preventívno-výchovného programu minimalizácie extrémistických postojov nielen do školskej praxe ale rovnakou mierou aj do praxe výchovných a prevýchovných zariadení v školskom rezorte.

Preventívno-výchovný program je teda koncipovaný tak, aby prostredníctvom zážitkového a aktívneho sociálneho učenia a riešenia modelových situácií cielene a zároveň

v synergickom prepojení zasahoval všetky tri zložky intolerantných postojov, t. j. zložku kognitívnu, emocionálnu a konatívnu.

Následne sme v zhode s vyššie uvedenými východiskami ustálili operatívny harmonogram riešenia predmetnej úlohy nasledovne:

13. Aktualizácia harmonogramu riešenia úlohy

17.10. 2018 - 20.10.2018

1. Zostavenie východiskovej štruktúry osobnostných a sociálnych faktorov podmieňujúcich výskyt extrémistických postojov a prípadných prejavov extrémistického správania sa detí a mládeže
2. Vymedzenie kľúčových faktorov, ktoré potenciálne ovplyvňujú a podporujú deti a mládež v inklinovaní k extrémistickým skupinám
3. Obsahové ustálenie obsahovo metodologickej štruktúry psychoedukačného preventívneho programu predchádzania vzniku extrémistických postojov a prejavov v správaní detí a mládeže.
4. Za miesto pilotného overovania programu sme zvolili : Diagnostické centrum pre deti v Bratislave na Slovinskej ulici.

17.10. 2018 - 20.10.2018

1. 1. Finalizácia návrhu psychoedukačného programu preventívneho programu predchádzania vzniku extrémistických postojov a prejavov v správaní detí a mládeže.

22.10. 2018 - 26.10.2018

1. Úvodné stretnutie realizačného tímu - 22.10.2018
2. 4 stretnutia pilotnej skupiny (23, 24, 25, 26)

29.10. 2018 - 2.11.2018 (Prázdniny)

1. 3 stretnutia pilotnej skupiny (23, 24, 25,)

5.11. 2018 - 9.11.2018

2. 4 stretnutia pilotnej skupiny (5, 6, 7, 8)

5.11. 2018 - 16.11.2018

1. Spracovanie výsledkov overovania pilotného programu

5.11. 2018 - 16.11.2018

2. finalizácia pilotného programu

19.11. 2018 - 23.11.2018

14. Diagnostické centrum pre deti v Bratislave na Slovinskej ulici

- základné charakteristiky a informácie

V tejto kapitole uvádzame základné informácie a charakteristiky o Diagnostickom centre, ktoré sme brali do úvahy pri príprave pilotnej verzie preventívneho programu.

Diagnostické centrum je v zmysle zákona 245/2008 Z.z. a vyhlášky 323/2008 o špeciálnych výchovných zariadeniach špeciálne výchovné koedukované zariadenie s nepretržitou prevádzkou pre deti od 3 do 15 rokov. Právnym podkladom pre prijatie dieťaťa je rozhodnutie súdu alebo písomná žiadosť rodiča o dobrovoľný diagnostický pobyt a následne písomne uzavretá dohoda medzi rodičom a DC.

Diagnostické centrum:

- zabezpečuje diagnostiku deťom s narušeným alebo ohrozeným psychosociálnym vývinom s cieľom určenia ďalšej vhodnej výchovno-vzdelávacej, resocializačnej alebo reedukačnej starostlivosti,
- poskytuje poradenské služby,
- vypracúva diagnostické správy o dieťati,
- vypracúva odporúčanie o umiestnení dieťaťa po ukončení pobytu.

Pobyt dieťaťa v diagnostickom centre trvá nevyhnutne potrebný čas na stanovenie diagnostiky, spravidla dvanásť týždňov.

Diagnostické centrum poskytuje:

- diagnostickú, výchovno-vzdelávaciu, psychologickú, psychoterapeutickú, sociálnu a zdravotnú starostlivosť deťom so špecifickými potrebami
- pomoc zákonným zástupcom dieťaťa formou individuálneho poradenstva, terapeutických skupín a víkendových pobytov
- prvú pomoc dieťaťu v krízových situáciách s možnosťou krátkodobého ubytovania
- postreedukačnú starostlivosť deťom po ukončení pobytu formou individuálneho a skupinového poradenstva
- v rámci prevencie sa podieľa na terénnej práci formou konzultácií na pôde ZŠ alebo formou návštev v rodine

Cieľom je pomôcť deťom a rodičom:

- zistiť pravdepodobné príčiny a vývoj porúch správania dieťaťa
- overovať vhodné výchovné postupy vzhľadom na konkrétnu situáciu v rodine a v škole
- umožniť dieťaťu získavať korektívnu skúsenosť a možnosť náhľadu na svoje neadekvátne správanie
- poskytovať mu emocionálnu podporu a možnosť byť úspešný a pozitívne sociálne hodnotený
- posilňovať autoreguláciu správania a odolnosť dieťaťa voči negatívnym výchovným vplyvom.
- rozvíjať sociálne zručnosti

Základným východiskom práce s dieťaťom je model režimovej aplikácie skupinových foriem práce, ktorý v sebe zahŕňa:

- časový harmonogram činností počas dňa a týždňa
- komunitu
- klubové aktivity
- psychoterapeutické skupiny
- alternatívne programy
- hodnotenie správania
- spoluprávu detí

Dlhoročné skúsenosti práce Diagnostického centra svedčia o tom, že včasné riešenie problémov dieťaťa a jeho rodiny je významným faktorom úspešnosti reedukačného pôsobenia a návratu dieťaťa do svojho sociálneho prostredia.

14.1. Skupinové formy práce

Základným východiskom práce s dieťaťom je model režimovej aplikácie skupinových foriem práce. Tento model bol zavedený už v r. 1983 a s čiastočnými modifikáciami funguje do dnešného dňa.

Zahŕňa v sebe:

- časový harmonogram činností počas dňa a týždňa
- celoústavnú komunitu
- klubové aktivity
- psychoterapeutické skupinky
- alternatívne programy
- hodnotenie správania
- spoluprávu detí
-

Poobedňajšie činnosti prebiehajú vo výchovných skupinách, kde sú deti zaradené najmä podľa veku. Pod vedením vychovávateľov sa zúčastňujú rôznych pravidelných aktivít. Pondelok je bežný pracovný deň zameraný na skrášlenie a udržiavanie nášho areálu, v utorok sú na programe terapeutické skupinky, v stredu záujmové krúžky, vo štvrtok je skupinový vychádzkový deň a večer prebiehajú aj organizované klubové činnosti, v piatok je skupinový relaxačný deň s aktuálnou voľbou programu.

14.2. Celoústavná komunita

Celoústavná komunita je stretnutím všetkých detí a dospelých odborných pracovníkov. Uskutočňuje sa počas pracovných dní denne. Dáva priestor pre spoluprácu detí i dospelých pri riešení spoločných problémov a starostí, priestor pre individuálny i skupinový, zväčša pozitívny zážitok, priestor pre sociálne učenie. Komunita je štruktúrovaná, má stabilné body programu, svoje rituály, jej významnou súčasťou je spoločný spev piesní. Komunitu vedie dvojica muž a žena.

14.3. Psychoterapeutické skupinky

Psychoterapeutickú skupinku vedie dvojica muž a žena. Jej obsahom sú relaxačné cvičenia, sociálno-psychologické tréningové programy a diskusie. Pri príprave pilotnej verzie preventívneho programu sme nemohli nerešpektovať okolnosť, že jeho realizácia bude musieť rešpektovať tak existujúcu skupinovú dynamiku v takejto skupine, ako aj anamnestické, povahové a osobnostné špecifiká Členov skupiny, v ktorej sme preventívny program aplikovali..

15. Psychoedukačný program minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí.

Na základe najmä :

- obsahovej analýzy výsledkov výskumu faktorov ovplyvňujúcich extrémistické postoje a prejavy detí a mládeže
- preskúmania a zhodnotenia odborných, a organizačno-koncepčných a personálnych podmienok v koncepcnej a personálnej štruktúre Diagnostického centra v Bratislave
- zhodnotenia reálnych časových možností, potrebných k realizácii pilotného overovania predmetného psychoedukačného programu
- nevyhnutného rešpektovania zabehnutého režimu v centre

sme ustálili, že program budeme pripravovať na 5 stretnutí a bude sa uskutočňovať ako súčasť pravidelnej činnosti vyššie uvedenej psychoterapeutickej skupiny, ktorú vedie dvojica muž a žena. Na základe najmä :

- obsahovej analýzy výsledkov výskumu faktorov ovplyvňujúcich extrémistické postoje a prejavy detí a mládeže
- preskúmania a zhodnotenia odborných, a organizačno-koncepčných a personálnych podmienok v koncepcnej a personálnej štruktúre Diagnostického centra v Bratislave
- zhodnotenia reálnych časových možností, potrebných k realizácii pilotného overovania predmetného psychoedukačného programu
- nevyhnutného rešpektovania zabehnutého režimu v centre

sme ustálili, že program budeme pripravovať na 5 stretnutí a bude sa uskutočňovať ako súčasť pravidelnej činnosti vyššie uvedenej psychoterapeutickej skupiny, ktorú vedie dvojica muž a žena.

Terapeutická skupina sa za bežného ústavného režimu schádza raz do týždňa a obsahom jej činnosti tejto skupiny sú najmä relaxačné cvičenia, sociálno-psychologické tréningové programy a diskusie. Terapeutickú skupinu vedie psychologička PhDr. Simona Michalíková a vedúci vychovávateľ, pedagóg Mgr. Peter Grega. Dr. Michalíková je absolventkou terapeutického výcviku, ktorý zabezpečoval Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie.

Tretím členom realizačného tímu, ktorý zároveň vykonával konzultačnú a supervíznu činnosť bol Dr. Štefan Matula, hlavný riešiteľ predmetnej výskumnej úlohy P 158.

15.1. Návrh štruktúry psychoedukačného pilotného programu

Po zhodnotení všetkých vyššie opísaných skutočností sme v spolupráci so Simonou Michalíkovou a Petrom Gregom skonštruovali pilotný návrh štruktúry psychoedukačného programu tak, aby v maximálnej možnej miere naplnil naše očakávania, rešpektujúc pritom podmienky a okolnosti, v ktorých sa mal uskutočňovať.

Následne sme vypracovali definitívnu verziu pilotného psychoedukačného programu.

V tabuľke č. 1 uvádzame návrh štruktúry psychoedukačného pilotného programu

Tab č. 1. Pilotný návrh štruktúry psychoedukačného programu minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí.		
I. STRETNUTIE		
I/3	Základné pojmy	
I/4	Moje detstvo	
II. STRETNUTIE		
II/5	Môj osobný vzor	
II/6	Ja tiež	
III. STRETNUTIE		
III/7	Ako bolo na prázdninách	
III/8	Prežívanie diskriminácie	

III/9	Bývanie v jednom dome	
III/10	Utečenec	
IV. STRETNUTIE		
IV /11	Čo si cením na našom centre	
V. STRETNUTIE		
V/12	Čo je láska	
V/13	Ako to vidím dnes	

15.2. Psychoedukačný program minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí

Ďalším krokom v príprave psychoedukačného programu bolo vypracovanie obsahovej náplne jeho definitívnej experimentálnej verzie. Hlavným zdrojom techník, ktoré sme zaradili do programu bol Preventívny skupinový program „Cesta k tolerancii“ autorov Štefana Matulu a Anny Surovej - Čulíkovej, ktorý vydalo ako metodickú príručku MPC v Bratislave v roku 2006, ktorej cieľom bolo pomôcť pri výučbe problematiky tolerancie, rasizmu a xenofóbie. Pritom inšpiračným zdrojom jej obsahu bol program „*All Different – All Equal. Education pack. Ideas, resources, methods and activities for informal intercultural education with young people and adults.*“ Vydal Council of Europe, European Youth Centre. Strasbourg:1995.

Program je rozpísaný na 5 stretnutí s tým, že každá technika je označená zloženým číslom, pričom prvá rímska číslica označuje číslo stretnutia a druhá, arabská poradie techniky v navrhovanom programe.

Kompletný pilotný Psychoedukačný program minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí je uvedený v Prílohe č. I.

15.3. Priebeh overovania psychoedukačného programu minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí

15.4. Základné charakteristiky detí, ktoré sa zúčastnili na programe

1. L.R.- dievča, 13 rokov, neúplná rodina, len matka, poruchy správania- nevhodné správanie v domácom prostredí (hysterické, manipulatívne správanie)
2. K.E.- dievča, 13 rokov, neúplná rodina, len matka, záškoláctvo, kontakty s alkoholom
3. I.J.- dievča, 13 rokov, poruchy správania, zlyhaná pestúnska starostlivosť
4. V.Š.- dievča, 13 rokov, neúplná rodina, len matka, kontakt s otcom sporadický, záškoláctvo, úzkostná depresívna porucha
5. M.T.- chlapec, 14 rokov, neúplná rodina, len matka, poruchy správania- záškoláctvo, marihuana, úteky z domu,
6. R.V.- chlapec, 13 rokov, rozvedení rodičia, vychovávaný skôr starými rodičmi, v kontakte s rodičmi, agresívne správanie v domácom prostredí na podklade pervazívnej vývinovej poruchy
7. J.K.- chlapec, 13 rokov, neúplná rodina, vo výchove matky, kontakt s otcom nepravidelný, poruchy správania, poruchy učenia
8. P.B. - chlapec, 14 rokov, úplná rodina, biologický otec nejaví záujem, poruchy správania najmä v škole, klamstvá, krádeže v domácom prostredí,
9. J.D.- chlapec, 14 rokov, neúplná rodina, poruchy správania- záškoláctvo, zlyhaná rodinná výchova, kontakty s drogami, drobná trestná činnosť
10. M.N.- chlapec, 15 rokov, úplná rodina, sociálne slabá, otec trestne stíhaný, poruchy správania, zlyhaná rodinná výchova

Pilotnú skupinu teda tvorilo 6 chlapcov a 4 dievčatá, ktoré žijú v neúplných, resp. rozvedených rodinách a príčinou ich pobytu v diagnostickom centre sú poruchy správania rôzneho druhu.

I. stretnutie

1. Predstavovanie - dospelí, deti 2. Cieľ programu 3. Pravidlá práce

Prvé tri body programu úvodného stretnutia boli venované zoznámeniu sa navzájom s členmi terapeutickej skupiny. Deti veľmi pozitívne reagovali na moju informáciu, že som v centre pracoval ako psychológ už v rokoch 1970 - 1978. Aktívne sa zaujímali o to, aké to bolo v centre v tých rokoch. Zdá sa, že celkom bez problémov prijali cieľ programu, ktorý sme spolu s oboma vedúcimi pripravili. Potom

ma celkom spontánne oboznámili s pravidlami práce skupiny, ktoré som ocenil aj s prísľubom, že sa ich budem aj ja pridzriavať.

→ I/3 Základné pojmy

- * Skús napísať čo je to národ ...
- * Skús napísať čo je to migrant alebo utečenec ...
- * Skús napísať čo je to demokracia ...
- * Skús napísať čo je to menšina ...
- * Skús napísať kto je extrémista ...
- * Skús napísať kto je rasista ...

Odpovede členov skupiny
Napiš čo je národ ...
<ul style="list-style-type: none"> - štát - skupina ľudí, - veľa ľudí pokope, - ľud, - ľudská spoločnosť, ktorých niečo spája, - skupina ľudí s rovnakým náboženstvom, rečou, farbou pleti
... migrant alebo utečenec
<ul style="list-style-type: none"> - niekto, kto utiekol - ten, kto uteká, - ten kto utečie zo svojho štátu, - ten kto utiekol zo svojho domu za lepšou prácou, podmienkami, - človek, ktorý utiekol z inej krajiny, - utiekol zo svojej krajiny do inej, - migruje z krajiny do krajiny, - človek, ktorý opustil a utiekol zo svojej krajiny,
... demokracia
<ul style="list-style-type: none"> - niekto, čo má niečo proti štátu,

<ul style="list-style-type: none"> - každý má svoj slobodný názor, - že sa uznáva muž a nie žena, - väčšinou odpoveď neviem
... menšina
<ul style="list-style-type: none"> - menej ľudí, - menšia skupina ľudí z kopy ľudí, - malá časť niečoho, - menšia skupina ľudí, - skupina ľudí v menšom počte, - nejaký národ,
... extrémista
<ul style="list-style-type: none"> - niekto kto robí extrémne veci, - terorista, všetko robí do extrému, čiže až príliš, - kukláč, - neviem
... rasista
<ul style="list-style-type: none"> - komu vadia ľudia s inou farbou pleti, - ten, čo hovorí každému čierny, - človek, čo nadáva na napr. čiernych, - čo neznáša druhú rasu, - kto je proti ľuďom inej rasy a orientácie, - kto sa vysmieva ľuďom, ktorí sú iní (inej farby, rasy), - ten, čo súdi ľudí, ktorí majú inú rasu, - človek, ktorý nemá rád iný národ, človek, ktorý odsudzuje iných kvôli farbe pleti, reči

Po zverejnení svojich písomných odpovedí sa rozvinula otvorená diskusia a viacerí členovia skupiny deklarovali očakávania, že sa aj v ďalších stretnutiach dozvedia niečo nové, čo sa im aj v budúcnosti môže zísť.

Pozri aj evalvačný protokol č. 1

→ I/4 Moje detstvo

1. Rozdeľte účastníkov do skupín po 4 až 6 aby si pohovorili o svojom prežívaní detstva. Pomocné otázky sú nasledovné:

- *Koľko ste mali rokov pri vstupe do školy?*
- *Kto všetko žil vo vašej rodine?*
- *Navštevovali ste v škole hodiny náboženstva?*
- *Pracovali ste ako dieťa? Pomáhali ste rodičom ?*
- *Aké rozprávky sa vám páčili a s akými hračkami ste sa hrávali?*
- *Ktoré boli vaše najobľúbenejšie hračky?*
- *Museli ste sa starať o mladších súrodencov?*
- *Najkrajší zážitok v detstve?*
- *Na čo z detstva nerád spomínam*

Účastníci nech sa vyjadria čo sa im zdalo na aktivite zaujímavé, a nech sa pokúsia porovnať rozličné typy detstva, o ktorých sa v skupinách hovorilo. Ďalej nech posúdia aký vplyv na ich detstvo mali relatívne vplyvy prevládajúceho sociálne – politického prostredia.

Požiadajte aby sa všetci zamysleli nad svojimi spomienkami na detstvo a uvažovali, či všetky deti v okolí mali podobné spomienky?

Priebeh tejto techniky sme museli operatívne prispôbiť emocionálnym a behaviorálnym charakteristikám väčšiny členov/členiek pilotnej skupiny, pretože ich detstvo a s ním spojené neliečené, prípadne poradensky ošetrované traumy môžu byť v budúcnosti rizikovou okolnosťou ich osobnostného vývinu.

Toto odporúčanie však platí univerzálne pre všetky vekové kategórie nielen detí, ale aj mladých dospelých.

Pozri aj evalvačný protokol č. 2

II. stretnutie

Čo mi napadlo po prvom stretnutí, čo som si zapamätal a na čo by som sa chcel spýtať

→ II/5 Môj osobný vzor

- *Každý si v tichosti premyslí 3 ľudí, ktorých považuje za svoje osobné vzory.*
- *Asi po 5 minútach vyzvite ľudí, aby povedali ostatným v skupinke o svojej voľbe a vysvetlili, čo na svojich vzoroch obdivujú. Nechajte dostatočný čas a priestor na výmenu názorov a diskusiu.*
- *Požiadajte každú skupinku, aby spísali na tabuľu mená svojich vzorov, ich národnosť a ak je to možné aj oblasť, v ktorej sa preslávili (šport, hudba, kultúra, politika...).*

- *Spoločne všetci počúvajú prezentáciu jednotlivých skupín ostatným.*

Môj osobný vzor

V rámci diskusie členovia skupiny vzájomne reagovali na informácie o svojich osobných vzoroch a na skutočnosť, že sa medzi nimi nevyskytli ich rodičia vôbec nereagovali.

Pozri aj evalvačný protokol č. 3

Vyhodnotenie:

Zaznamenajte si, ak sa niektoré osobnosti vyskytli viac ráz. Potom požiadajte účastníkov o spätnú väzbu na túto aktivitu a pokračujte v diskusii na nasledovné témy:

- Prekvapili vás niektoré spomenuté vzory, ktoré nikto nepoznal? Čím?
- Bol vo vašom výbere badateľný nejaký trend, napr. čo sa týka pohlavia alebo národnosti? Ak áno, prečo je väčšina vzorov zhodnej národnosti, kultúrneho pozadia alebo pohlavia? Sú to vaši príslušníci alebo cudzinci?
- Čím to je, že si vážime istých hrdinov viac než ostatných?
- Považujete vami zvolené vzory za univerzálne? Prečo alebo prečo nie?

Tipy pre vedúceho:

- Aktivita je oveľa zaujímavejšia, ak ju uvediete na predchádzajúcom sedení a tým umožníte účastníkom priniesť si fotografie, novinové články a iné materiály o ľuďoch, ktorí sú pre nich vzormi.
- Táto hra sa snaží poukázať na fakt, že náš výber osobných hrdinov či vzorov je veľmi relatívny a je ovplyvnený našou kultúrou. Preto to lepšie vyznie v multikultúrnej skupine, ale niekedy postačí aj rôznorodý vek a pohlavie zúčastnených pre podnetnú diskusiu.

→ II/6 Ja tiež

Motto: Všetci sme jedinečné a nenahraditeľné ľudské bytosti, niekedy sme na svoju jedinečnosť pyšní, inokedy nás môže aj zahanbovať. Napriek tomu, všetci máme spoločné práve to, že sme ľudské bytosti, čo nás zblízuje.

Zameranie:

- Rozdiely medzi ľuďmi v tom, ktoré veci majú spoločné

Ciele:

- Spoznať sa navzájom v skupine
- Poukázať na to, že sme rozdielni

- Poukázať aj na to, že sme všetci rovnocenní

Trvanie: 30 minút

Veľkosť skupiny: 10 - 12

Pomôcky:

Tolko stoličiek koľko je účastníkov

Pokyny:

1. *Vytvorte kruh, v ktorom každý sedí na stoličke*
2. *Každý si premyslí takú svoju vlastnosť alebo fakt o sebe, o ktorej predpokladá, že sa u iných nevyskytuje*
3. *Vyberte toho kto začne. Ten povie nahlas svoju jedinečnú črtu, napr.: „Už som bol trikrát v Turecku.“*
4. *Ak to pre nikoho iného zo skupiny neplatí, je na rade ďalší hráč.*
5. *Ak však niekto povie niečo, čo platí aj pre iného, ten sa ozve „Ja tiež!“ a sadne si hovoriacemu na kolená. Ak je takých hráčov viac, posadajú si na seba všetci postupne na stoličke vyvolávača. Potom sa opäť vrátia na svoje pôvodné miesta. Vyvolávač ide znovu.*
6. *Prvé kolo je ukončené keď uviedli všetci takú charakteristiku, ktorá je pre nich skutočne jedinečná a ktorou sa odlišujú od všetkých ostatných.*
7. *Pokračujte druhým kolom. Vysvetlite, že v tomto kole majú hľadať to, čo je naopak spoločné pre všetkých členov skupiny.*
8. *Odložte jednu stoličku, vyvolávač sa postaví do stredu kruhu. Musí prísť na niečo, čo má spoločné s inými zo skupiny. Napr. : „Mám rád hudbu.“*
9. *Všetci tí, pre ktorých zvolané platí, musia vstať zo stoličky a zmeniť miesto v kruhu, pričom zvolajú: „Ja tiež!“ Vyvolávajúci sa snaží uchytiť si pritom miesto, takže ten, ktorému sa už stolička neujde, ho nahradí v strede kruhu a vymyslí ďalšiu spoločnú charakteristiku.*

Vyhodnotenie:

- Bolo jednoduchšie hľadať vzájomné odlišnosti alebo podobnosti?
- Kedy sme v skutočnom živote radi jedineční a iní, a kedy naopak sa radi cítime byť podobní s ostatnými?
- Prejdite si charakteristické črty, ktoré ste používali, veci ktoré vás odlišili v tejto skupine - môžu byť zároveň spoločné vám a iným ľuďom v nejakej inej skupine?
- Boli by charakteristiky spoločné vo vašej skupine bežné pre všetkých na svete?

Vzhľadom na psychologické špecifiká skupiny sme v priebehu ich práce v skupine upustili od striktného rešpektovania odporúčaných inštrukcií postupu a tému sme rozoberali v riadenej diskusii. Interakcia v skupine sa v druhej časti sedenia zamerala na rozdiely medzi jednotlivými jej členmi a ich vplyve na ich vzájomné vzťahy v nej.

Pozri aj evalvačný protokol č. 4

Tipy pre vedúceho:

Aktivita musí mať spád a dynamiku. Môžete zaviesť pravidlo, že účastníci majú na vymyslenie črty iba 10 sekúnd. Aby hra dobre napredovala, nesmie byť účastníkov viac než 10 alebo 12. Ak však pracujete s väčšou skupinou, radšej ju rozdeľte na takto veľké podskupiny.

V druhom kole sa často vyskytujú výroky typu : „Mám ruky a nohy.“ Požiadajte ľudí o viac tvorivosti alebo tieto jednoduché výroky pripomeňte a využite v záverečnom vyhodnocovaní.

Aktivitu je možné zrealizovať aj bez stoličiek, účastníci budú len sedieť na zemi, ale je to menej pohodlné. Doporučuje sa, aby sa aj vedúci do hry zapojil tak ako ktorýkoľvek iný účastník.

III. stretnutie

Čo mi napadlo po druhom stretnutí, čo som si zapamätal a na čo by som sa chcel spýtať

→ III/7 Ako bolo na prázdninách

Túto tému sme operatívne zaradili do programu v situácii, keď sa stretnutie konalo po návrate detí z týždenných prázdnin a členovia skupiny signalizovali potrebu pohovoriť si navzájom o tom ako ich doma prežívali.

Niektorí členovia opisovali aj konflikty vo svojich rodinách a aj to ako oceňujú, že to na skupine môžu ostatným povedať, pretože doma na to nemajú takú príležitosť.

Pozri aj evalvačný protokol č. 5

→ III/8 Prežívanie diskriminácie

Bolo to hrozné, taká trápna situácia, nevedel som, čo mám robiť...

Zameranie:

- Prejavy predsudkov a diskriminácie v našej spoločnosti
- Ako asertívne zvládnuť náročné situácie

Ciele:

- Byť si viac vedomý každodennej diskriminácie v živote
- Empatia s tými, ktorí sú diskriminovaní
- Pomôcť ľuďom konať asertívne

Trvanie: 45 minút

Veľkosť skupiny: Akákoľvek. Ak je skupina priveľká, vhodné sú diskusné skupinky po 6 - 8 účastníkov.

Pomôcky:

- Prezentačná tabuľa a fixky

Pokyny:

1. *Požiadajte, aby sa každý zamyslel sa nad situáciou, v ktorej sa cítil diskriminovaný alebo videl, že niekto iný je diskriminovaný.*
2. *Postupne dookola účastníci stručne popíšu uvedený zážitok ostatným.*
3. *Spíšte všetky udalosti na tabuľu a navrhnite skupine zvoliť si jednu z uvedených na podrobnejšiu diskusiu.*
4. *Vyzvite autora vybraného príbehu, aby ho priblížil skupine podrobnejšie.*
5. *Potom pokračujte diskusiou:*
 - *Ako daná situácia vznikla a čo sa vlastne odohralo*
 - *Ako sa cítila diskriminovaná osoba*
 - *Ako sa cítil pôvodca jej diskriminácie*
 - *Či mal diskriminovaný oprávnený pocit diskriminácie*
 - *Ako obaja reagovali a čo nasledovalo po tomto incidente*
6. *Na záver sa spýtajte skupiny, čo by oni robili v danej situácii, navrhnite iné spôsoby riešenia uvedeného problému.*

Vyhodnotenie:

Diskutujte o diskriminácií vo všeobecnosti :

- Aké sú najbežnejšie príčiny, pre ktoré by vás mohli ľudia diskriminovať? Váš vek, farba pleti alebo oblečenie?
- Prečo ľudia diskriminujú iných, ktorí sú odlišní?
- Kde sa takémuto správaniu naučili?
- Je dôležité bojovať s diskrimináciou?

Tipy pre vedúceho:

Účastníci by mali prísť so skutočnými udalosťami, ale nezabudnite zdôrazniť, že nikto by sa nemal cítiť donútený povedať čokoľvek, čo by mu mohlo byť nepríjemné....

Obyčajne ľudia vytiahnu negatívnu diskrimináciu, ale nebuďte prekvapení tým, že sa môžu objaviť aj príklady pozitívnej diskriminácie.

Opíš situáciu, kedy si sa cítil diskriminovaný alebo si videl, že niekto je diskriminovaný

- muž zastavil neznámu ženu na ulici a nahlas jej nadával za to, čo má oblečené
- matka obviňuje dcéru za jej správanie, pritom príčinou jej správania je sama matka
- nespravodlivé hodnotenie svojho správania zo strany vychovávateľa
- nespravodlivé trestanie výchovných problémov dieťaťa umiestnením do DC
- diskriminácia Rómov pozorovaná vo filme
- keď sa robia rozdiely medzi mužmi a ženami a medzi dospelými a deťmi
- keď starší súrodenci musia viac pomáhať a upratovať ako mladší

Napíš ako sa cítil pôvodca tej diskriminácie

- vystrašene,
- nahnevane,
- podráždene,
- sklamane, naštvane
- cítil sa zle

Ukázalo sa, že táto téma deti zaujala a je pre nich veľkým problémom aj v aktuálnej životnej situácii, v ktorej sa ocitli umiestnením do diagnostického centra.

Podnety, ktoré zo strany detí boli schopné a ochotné zverejniť, môžu byť podnetom pre ďalšiu poradenskú a terapeutickú prácu s nimi v ústave.

Pozri aj evalvačný protokol č. 6

→ III/9 Bývanie v jednom dome

S KÝM BY SI CHCEL BÝVAŤ V JEDNOM DOME ?

Zorad' nasledujúce rodiny podľa toho, s ktorou z nich by si chcel bývať v dome - od 1 po 15.

(1 = najviac, 15 = najmenej)

- 1. Slobodná matka vietnamskej národnosti s trojročným dievčatom, ktorého otec je tiež z Vietnamu a len príležitostne navštevuje svoju dcéru, pričom niekedy dovedie aj svojich rodičov.
- 2. Rodina, s maďarskými koreňmi, ktorá sa prisťahovala z južného Slovenska. Ich deti – dievča (16r.) a chlapec (17r.) navštevujú maďarské gymnázium a aktívne športujú.
- 3. Rodina so 17-ročnou dcérou, ktorá navštevuje strednú školu. Otec je pracovníkom banky a matka učiteľkou.
- 4. Osamelá 70-ročná pani, žijúca z minimálnej penzie, ktorá si privyrába upratovaním spoločných priestorov v dome ...
- 5. Skupina štyroch ukrajinských chlapcov, z ktorých všetci pracujú v bare ...
- 6. Skupina piatich mladých ľudí, ktorí patria do spolku Svedkov Jehovových
- 7. Traja palestínski študenti, ktorí sú politicky angažovaní.
- 8. Päťčlenná rómska rodina. Otec pracuje len príležitostne, medzitým je nezamestnaný. Sú súčasťou veľkej rodiny, ktorá má pevné putá, a preto často a radi usporadúvajú rôzne oslavy.
- 9. Americký bezdetný pár. Muž pracuje na americkom veľvyslanectve, žena sa stará o domácnosť a troch veľkých psov.
- 10. Homosexuálny pár. Jeden je právnik, druhý pracuje ako učiteľ.
- 11. Mladé rómske dievča študujúce klavír, ktoré musí pravidelne každý deň niekoľko hodín cvičiť.
- 12. Nábožná moslimská rodina s tromi deťmi vo veku od 1 do 10 rokov.
- 13. Rodina afrických utečencov - muž, žena a ich dvaja bratraci. Len dvaja z nich majú prácu.

---- 14. Traja mladí študenti odborného učilišťa. Ich vášňou je rapová hudba a video.

---- 15. Dvaja 40-roční rómski hudobníci – manželský pár, žijúci pomerne bohémym štýlom života. Majú veľa priateľov umelcov..

MENO:

VEK:

RODINA: úplná – neúplná – rozvedená

POČET SÚRODENCŮV + ICH POHLAVIE A VEK:

Do vyhodnotenia sme započítavali všetky voľby, ktoré sa umiestnili na prvých troch miestach.

Najviac hlasov (5) získala rodina č.2 (maďarská rodina) a č. 14 (3 študenti učilišťa).

4 členovia skupiny by si vybrali rodinu č. 5 (4 ukrajinskí chlapci, pracujúci v bare).

3 hlasy získala rodina č. 3 (bankár, učiteľka a 17-ročná dcéra), pričom by ju aj títo traja umiestnili na 1.miesto.

Možno konštatovať, že deti uprednostňujú rodiny, ktoré sú im vekovo blízke a taktiež blízke ich záujmom (rapová hudba, práca v bare).

Najmenej hlasov (5) by získala rodina č. 10 (homosexuálny pár).

Ak berieme do úvahy posledné 3 miesta (čiže boli umiestnení na jednom z troch posledných miest), tak zhodne 6 hlasov získala rodina č.10 (homosexuálny pár) a rodina č. 13 (africkí utečenci).

5 hlasov by získala rodina č. 12 (moslimská rodina).

4 hlasy by získala rodina č. 15 (rómski hudobníci).

Deti by nechceli bývať v dome s moslimami, africkými utečencami, homosexuálmi, čo nám napovedá o tom, že potrebujú o tejto tematike získať ešte veľa poznatkov a častejšie sa touto témou zaoberať aj v rámci ďalších stretnutí pilotnej terapeutickej skupiny.

Pozri aj evalvačný protokol č. 7

→ III/10 Utečenec

Ahmed je utečenec, ktorý žije v našom meste. Prišiel k nám pred dvoma mesiacmi v strachu o svoj život.

Doma bol politicky/nábožensky prenasledovaný (alternatívne bol doma v ťažkej ekonomickej situácii).

- Aký je Ahmedov život tu
... jeho život je na Slovensku lepší
- S akými problémami musí zápasíť
... musí sa prispôbiť našim zákonom
... zápasí s finančnými problémami
... zápasí s odlišnosťou
- Ako je/nie je podporovaný
... zápasí s finančnými problémami
- Ako sa učí nový jazyk
... nový jazyk sa učí veľmi ťažko
- Myslíte si, že to má ľahké
... myslia si, že to tu má ťažké
... musí sa prispôbiť našim zákonom
- Čo si o nás asi myslí
- ... musí sa zbaviť prenasledovania
- Čo musel prekonať, aby sa k nám dostal
...väčšine nie je jasné, čo musel prekonať, skôr vidia iba cestu, jedna uviedla, že to je pre neho veľká zmena a musel sa rozlúčiť s blízkymi
- Čo musel zanechať v svojej vlasti
...vo svojej vlasti musel zanechať domov a rodinu

Jednoznačne sa preukázalo, že deti v tomto veku potrebujú práve takéto modelové situácie a rozobrať si ich, nakoľko si sami veľmi ťažko dokážu predstaviť, čo všetko pre takého utečenca znamená ocitnúť sa na novom mieste. Navyše deti, s ktorými sme pracovali v skupine samé pochádzajú často zo sociálne znevýhodneného prostredia, z rozvrátených rodín a ich sociálno-ekonomické podmienky sú prevažne slabšie.

Pozri aj evalvačný protokol č. 8

IV. Stretnutie

Čo mi napadlo po treťom stretnutí, čo som si zapamätal a na čo by som sa chcel spýtať

→ IV/11 Čo si cením na našom centre

Napiš všetky vlastnosti, ktoré by malo mať dobré centrum a potom tie, ktoré má zlé centrum.

Dobré centrum

- víkendy v domácom prostredí,
- vychádzky,
- priepustky,
- dôvera deťom,
- počúvanie detí,
- pomáhanie deťom v domácich situáciách,
- pomáhanie s pocitmi,
- spravodlivé hodnotenie,
- dobré jedlo,
- záujmové krúžky,
- komunita, kolektív,
- škola,
- výlety

Zlé centrum

- hodnotenie správania,
- zákaz fajčenia
- zákaz mobilov
- obmedzenie sladkostí
- služby upratovania,
- príprava na vyučovanie,
- obmedzenie vychádzok a priepustiek,
- obmedzenie voľného pohybu detí

Túto techniku sme zaradili so zámerom podporiť pozitívne vnímanie a prežívanie svojho pobytu v DC. S uspokojením konštatujeme, že

pomenovaných pozitív bolo dvakrát toľko ako negatív. Deti sme ocenili, že si všímali pozitíva, ale nemali zábrany ani verbalizovať veci, ktoré vnímajú negatívne.

Pozri aj evalvačný protokol č. 9

V. Stretnutie

Čo mi napadlo po štvrtom stretnutí, čo som si zapamätal a na čo by som sa chcel spýtať

→ V/12 Čo je láska

Pokúste sa napísať svojimi vlastnými slovami čo znamená slovo láska. Ak si niekto netrúfa písať čo je láska, nech opíše nejaký svoj skutočný zážitok, keď bol svedkom toho, že sa dvaja ľudia majú radi.

- ★ **Kto vám za posledný týždeň povedal, že vás ľúbi, alebo že vás má rád**
- ★ **Komu ste to za posledný týždeň povedali vy**
- ★ **Ak sa to nestalo v poslednom týždni, kedy predtým vám to niekto povedal**
- ★ **Ak sa to nestalo v poslednom týždni, kedy predtým ste to niekomu povedali vy**

Láska je keď:

... mám rád svoju mamu,
 ... sa dvaja ľudia sa majú radi,
 ... pocit, keď sa dvaja milujú,
 ... pocit, že ma má niekto rád,

... láska je krásny pocit,
... láska je chemická reakcia,

Iba 3 členovia skupiny uviedli, že im rodičia povedali za posledné obdobie, že ich majú radi.

2 dievčatá uviedli, že svojej mame povedali, že ju majú radi.
Väčšina spomína nemenované dievča alebo chlapca, ktorého majú radi.

Vedúci skupiny sa v záverečnom sedení zhodli v názore, že zaradenie tejto témy vnímali deti veľmi pozitívne a jej tak atmosféra ako aj výsledný efekt veľmi vhodne organicky rámcovoval finálnu fázu činnosti pilotnej skupiny.

Pozri aj evalvačný protokol č. 10

→ V/13 Ako to vidím dnes

Napíš čo je to národ
Napíš čo je to migrant alebo utečenec
Napíš čo je to demokracia
Napíš čo je to menšina
Napíš kto je extrémista
Napíš kto je rasista

Napíš čo je národ ...

Odpovede pred začatím programu	Odpovede po ukončení programu
- štát,	- ľudská spoločnosť, ktorú niečo spája,

<ul style="list-style-type: none"> - skupina ľudí, - veľa ľudí pokope, - ľud, - ľudská spoločnosť, ktorých niečo spája, - skupina ľudí s rovnakým náboženstvom, rečou, farbou pleti 	<ul style="list-style-type: none"> - ľudia s niečím spoločným, skupina ľudí, ktorá má rovnaké znaky, náboženstvo, farbu pleti, reč, jazyk, - skupina ľudí, ktorí majú niečo spoločné, - skupina ľudí s rovnakou rečou, náboženstvom, farbou pleti, <p><i>V odpovediach na otázku po ukončení programu sme s potešením identifikovali oveľa viac jasných odpovedí, tu vidno, že niečo pochopili, že získali istý pozitívny vplyv do problematiky</i></p>
... migrant alebo utečenec	
<ul style="list-style-type: none"> - niekto kto utiekol, - ten, kto uteká, - ten kto utečie zo svojho štátu, - ten kto utiekol zo svojho domu za lepšou prácou, podmienkami, - človek, ktorý utiekol z inej krajiny, - utiekol zo svojej krajiny do inej, - migruje z krajiny do krajiny, - človek, ktorý opustil a utiekol zo svojej krajiny, 	<ul style="list-style-type: none"> - čo uteká z inej krajiny, - niekto, kto utiekol zo štátu za lepšími podmienkami, - človek, ktorý uteká z vlastnej krajiny kvôli vojnám, jedlu - ten, kto opustil svoj domov kvôli ťažkým životným podmienkam - ten, čo uteká za lepším životom zo svojej krajiny - človek, ktorý utečie zo svojho štátu kvôli zlým podmienkam - niekto kto príde z iného štátu <p><i>Podobne aj v odpovediach na túto otázku nachádzame tiež oveľa viac jasných odpovedí, aj s udaním a pochopením dôvodu, prečo človek uteká z krajiny</i></p>
... demokracia	
<ul style="list-style-type: none"> - niekto, čo má niečo proti štátu, - každý má svoj slobodný názor, - že sa uznáva muž a nie žena, - väčšinou odpoveď neviem 	<ul style="list-style-type: none"> - každý má právo na svoj názor - keď každý môže prejavovať svoj názor, bez toho aby ho zatkli - každý vyjadrí svoj názor - človek, ktorí má menšie právo na veci, ktoré ostatní môžu <p><i>Väčšina odpovedí bola „neviem“, tu by</i></p>

	<i>potrebovali viac d'alších, jasnejších formulácii, príp. d'alších modelových situácií na pochopenie tématiky demokracie</i>
... menšina	
<ul style="list-style-type: none"> - menej ľudí, - menšia skupina ľudí z kopy ľudí, - malá časť niečoho, - menšia skupina ľudí, - skupina ľudí v menšom počte, - nejaký národ, 	<ul style="list-style-type: none"> - menšina ľudí - malá časť ľudí, napr. Slovensko - skupinka ľudí - menšia skupina - málo ľudí <p><i>Odpovede na túto otázku sa ich odpovede taktiež vôbec nezmenili, zdá sa že im to nie je celkom jasné a s vedúcimi skupiny sme sa zhodli v názore, že sa tejto téme v rámci svojho terapeutického programu vrátia.</i></p>
... extrémista	
<ul style="list-style-type: none"> - niekto kto robí extrémne veci, - terorista, všetko robí do extrému, čiže až príliš, - kukláč, - neviem 	<ul style="list-style-type: none"> - niekto, kto robí brutálne a extrémne veci, napr. terorista - terorista (2x) - dovoľovanie si všetkého - človek, čo robí extrémne veci - ten, čo všetko robí do extrému <p><i>V odpovediach na túto otázku nedošlo k významným obsahovým posunom.</i></p>
... rasista	
<ul style="list-style-type: none"> - komu vadia ľudia s inou farbou pleti, - ten, čo hovorí každému čierny, - človek, čo nadáva na napr. čiernych, - čo neznáša druhú rasu, - kto je proti ľuďom inej rasy a orientácie, - kto sa vysmieva ľuďom, ktorí sú iní (inej farby, rasy), - ten, čo súdi ľudí, ktorí majú inú rasu, - človek, ktorý nemá rád iný národ, človek, ktorý odsudzuje iných kvôli farbe pleti, reči 	<ul style="list-style-type: none"> - niekto, čo súdi niekoho za inú rasu - ten, kto odsudzuje ľudí s inou farbou pleti a iným pohlavím - človek, ktorý odsudzuje iných kvôli farbe pleti, reči, náboženstvu - ten, ktorý súdi niekoho, pretože je iný - odsudzuje ľudí pre farbu pleti - človek, čo odsudzuje ľudí inej pleti, iného jazyka, iných zvykov - ten, kto odsudzuje druhých pre farbu <p><i>Podobne ani v odpovediach na túto</i></p>

	<i>otázku nedošlo k významným obsahovým posunom.</i>
--	--

Pozri aj evalvačný protokol č. 11

16. Závěry a odporúčania

Psychoedukačný program minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí, ktorým sa zaoberá táto záverečná správa nadväzuje na riešenie výskumnej úlohy VÚDPaP: P - 154 „ Faktory ovplyvňujúce extrémistické postoje a prejavy detí a mládeže “ s tým, že výskumné zistenia tejto výskumnej úlohy budú podkladom pre konštrukciu predmetného psychoedukačného programu.

Považujeme preto za dôvodné aj v úvode tohto programu uviesť sumár najvýznamnejších teoretických podkladov, ktoré sa zaoberajú problematikou extrémizmu a môžu poslúžiť tak poradenským ako aj pedagogickým, výchovným a preventívnym pracovníkom, ktorí budú využívať tento psychoedukačný program vo svojej psychologickej, poradenskej, výchovnej, či prevýchovnej praxi.

Obsahovo mal program postihovať predovšetkým problematiku rasizmu, radikalizmu, extrémizmu, antisemitizmu a nacionalizmu s pozitívnym vyústením do tolerancie a do principiálneho rešpektovania postojových odlišností.

Pripravované jednotlivé techniky a metodické postupy sa koncepčne zameriavali predovšetkým na identifikáciu postojových stereotypov, pozitívne prijímanie jednotlivca skupinou, analýzu predsudkov, vzájomné poznávanie, rovnosť nezávislú na kultúrnom alebo etnickom pôvode, prežívanie solidarity a empatie, osobná zodpovednosť v konfliktných situáciách, analýzy personálnej identity, vzťahy medzi majoritou a minoritou, etnocentrizmus a nacionalizmus, chápanie a rešpektovanie rozdielnosti, zaradenie menšiny do spoločnosti, transkultúrne rozdiely, a problémy utečencov a prisťahovalcov.

V priebehu realizácie tejto úlohy sme dostali reálne prísluby, že pripravovaný program budeme môcť experimentálne overovať vo vybraných deviatich triedach základných škôl v Bratislave a v Banskej Bytrici v priebehu septembra a októbra 2018. Efektívnosť programu sme plánovali evalvovať spätnoväzobným dotazníkom.

Pôvodné prísluby pracovníkov CPPPaP v Bratislave a v Banskej Bytrici sa však ukázali ako nereálne a nerealizovateľné z personálnych, technických a prevádzkových dôvodov vo vyššie spomenutých inštitúciách, a tak sme sa operatívne rozhodli realizovať overovanie alternatívneho experimentálneho programu v podmienkach Diagnostického centra v Bratislave na Slovinskej ulici, kde nám vedenie centra poskytlo ideálne podmienky na experimentálne overovanie predmetného psychoedukačného programu.

Po prehodnotení časovej a obsahovej náročnosti strategicky nevyhnutného dopracovania záverov úlohy P - 154: „Faktory ovplyvňujúce extrémistické postoje a prejavy detí a mládeže“, sme dospeli k spoločnému záveru, že pripravovaný psychoedukačný program minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí pripravíme ako

pilotný a jeho konštrukcia bude vychádzať z našich nielen aktuálne výskumom získaných, ale aj praktických dlhoročných skúseností s prípravou preventívnych programov. Jeho základná architektúra bude naďalej postavená na potrebe minimalizovať v správaní a prejavoch mladých ľudí vplyv tých kľúčových faktorov, ktoré v súčasnosti najviac prispievajú na vznik extrémistických postojov a prípadných následných extrémistických prejavov v správaní mladých ľudí.

V takto koncipovanej modifikácii projektu sme si postavili za cieľ vývoj, experimentálne overenie a následnú implementáciu preventívno-výchovného programu minimalizácie extrémistických postojov nielen do školskej praxe ale rovnakou mierou aj do praxe výchovných a prevýchovných zariadení v školskom rezorte.

Preventívno-výchovný program je teda koncipovaný tak, aby prostredníctvom zážitkového a aktívneho sociálneho učenia a riešenia modelových situácií cielene a zároveň v synergickom prepojení zasahoval všetky tri zložky intolerantných postojov, t. j. zložku kognitívnu, emocionálnu a konatívnu.

V priebehu piatich stretnutí terapeutickej skupiny, do programu, ktorej sme implantovali overovaný experimentálny psychoedukačný program sme realizovali 11 preventívno – terapeutických techník, ktorých závery a skúsenosti získané ich administráciou len stručne na tomto mieste zhrnieme s tým, že detailnejší popis je v kapitole 15.3. na str. 28.

V technike I/3 „Základné pojmy“ po zverejnení svojich písomných odpovedí sa rozvinula otvorená diskusia a viacerí členovia skupiny deklarovali očakávania, že sa aj v ďalších stretnutiach dozvedia niečo nové, čo sa im aj v budúcnosti môže zísť.

V technike I/4 „Moje detstvo“ sme museli postup a riadenie skupiny operatívne prispôbiť emocionálnym a behaviorálnym charakteristikám väčšiny členov/členiek pilotnej skupiny, pretože ich detstvo a s ním spojené neliečené, prípadne poradensky ošetrované traumy, “ by mohli byť v budúcnosti rizikovou okolnosťou ich osobnostného vývinu.

V technike II/5 „Môj osobný vzor“ v rámci diskusie členovia skupiny vzájomne reagovali na informácie o svojich osobných vzoroch a za alarmujúcu považujeme skutočnosť, že sa medzi nimi nevyskytli ich rodičia.

V technike II/6 „Ja tiež“ sme vzhľadom na psychologické špecifiká skupiny v priebehu ich práce v skupine upustili od striktného rešpektovania odporúčaných inštrukcií postupu a tému sme rozoberali v riadenej diskusii. Interakcia v skupine sa v druhej časti sedenia zamerala na rozdiely medzi jednotlivými jej členmi a ich vplyve na ich vzájomné vzťahy v nej, čo sa pri hodnotení jej priebehu vedúcimi ukázalo ako veľmi užitočné a podnetné.

V technike III/7 „Ako bolo na prázdninách“ niektorí členovia skupiny opisovali aj konflikty vo svojich rodinách počas týždenných prázdnin a aj to ako oceňujú, že to na skupine môžu ostatným povedať, pretože doma na to nemajú takú príležitosť.

V technike III/8 „Prežívanie diskriminácie“ sa ukázalo, že táto téma deti zaujala a je pre nich veľkým problémom aj v ich aktuálnej reálnej životnej situácii, v ktorej sa ocitli umiestnením do diagnostického centra. Podnety, ktoré zo strany detí boli schopné a ochotné zverejniť, môžu byť podnetom a inšpiráciou pre ďalšiu poradenskú a terapeutickú prácu s nimi v ústave.

V technike III/9 „Bývanie v jednom dome“ sa ukázalo, že deti by nechceli bývať v dome predovšetkým s moslimami, africkými utečencami a s homosexuálmi, z čoho celkom jednoznačne vyplýva potreba aby sme im poskytovali potrebné množstvo relevantných poznatkov a faktov a opakovane sa zaoberať diskusiou o týchto problémoch aj v rámci ďalších stretnutí pilotnej terapeutickej skupiny.

V technike III/10 „Utečenec“ sa jednoznačne preukázalo, že deti v tomto veku potrebujú rozoberať práve takéto modelové situácie, nakoľko si sami veľmi ťažko dokážu predstaviť, čo všetko pre takého utečenca znamená ocitnúť sa na novom mieste. Navyše deti, s ktorými sme pracovali v skupine pochádzajú často zo sociálne znevýhodneného prostredia, z rozvrátených rodín a ich sociálno-ekonomické podmienky sú prevažne slabšie.

Techniku IV/11 „Čo si cením na našom centre“ sme zaradili do programu so zámerom podporiť pozitívne vnímanie a prežívanie svojho pobytu v DC. S uspokojením konštatujeme, že pomenovaných pozitív bolo dvakrát toľko ako negatív. Deti sme ocenili, že si všímali pozitíva, ale zároveň nemali zábrany ani verbalizovať veci, ktoré vnímajú negatívne.

V hodnotení techniky V/12 „Čo je láska“ sa všetci traja vedúci skupiny v záverečnom sedení zhodli v názore, že zaradenie tejto témy do programu vnímali a prežívali deti veľmi pozitívne a jej tak atmosféra ako aj výsledný efekt veľmi vhodne organicky rámcovoval finálnu fázu činnosti pilotnej skupiny.

V technike V/13 „Ako to vidím dnes“

V rámci nášho režimového systému sa vedú pravidelné skupinové aktivity s deťmi s poruchami správania. Deti pochádzajú často z neúplných rodín, sociálne a ekonomicky slabého rodinného prostredia, sú častokrát sociálne i emocionálne frustrované, a môžu byť potom i ľahšie ovplyvniteľné a manipulovateľné spoločenskými udalosťami či aktivitami.

Domnievame sa preto, že v súčasnej celospoločenskej situácii je potrebné sa touto tematikou zaoberať a deti vzdelávať aj v tematike extrémizmu. Je to možnosť k rozvoju ďalších diskusií, či zážitkového učenia. Deti je potrebné viesť k sebapoznávaniu, emocionálnemu rozvoju, empatii, pomôcť im budovať morálne a sociálne hodnoty, porozumenie, pomôcť formovať postoje k druhým ľuďom.

Program je námetom k možnosti využitia aj v rámci výchovno-vzdelávacieho procesu v predmete Terapeuticko-korekčné cvičenia, či Sociálno-patologické javy.

**PRÍLOHA č. 1 Psychoedukačný program minimalizácie
extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí**

I. stretnutie

- 4. Predstavovanie - dospelí, deti**
- 5. Cieľ programu**
- 6. Pravidlá práce**
- 7. I/3 Základné pojmy**
- 8. I/4 Moje detstvo**

I/3 Základné pojmy

Skús napísať čo je to národ

Skús napísať čo je to migrant alebo utečenec

Skús napísať čo je to demokracia

Skús napísať čo je to menšina

Skús napísať kto je extrémista

Skús napísať kto je rasista

I/4 Moje detstvo

2. Rozdeľte účastníkov do skupín po 4 až 6 aby si pohovorili o svojom prežívaní detstva. Pomocné otázky sú nasledovné:

- *Koľko ste mali rokov pri vstupe do školy?*
- *Kto všetko žil vo vašej rodine?*
- *Navštevovali ste v škole hodiny náboženstva?*
- *Pracovali ste ako dieťa? Pomáhali ste rodičom ?*
- *Aké rozprávky sa vám páčili a s akými hračkami ste sa hrávali?*
- *Ktoré boli vaše najobľúbenejšie hračky?*
- *Museli ste sa starať o mladších súrodencov?*
- *Najkrajší zážitok v detstve?*
- *Na čo z detstva nerád spomínam*

Účastníci nech sa vyjadria čo sa im zdalo na aktivite zaujímavé, a nech sa pokúsia porovnať rozličné typy detstva, o ktorých sa v skupinách hovorilo. Ďalej nech posúdia aký vplyv na ich detstvo mali relatívne vplyvy prevládajúceho sociálne – politického prostredia.

Požiadajte aby sa všetci zamysleli nad svojimi spomienkami na detstvo a uvažovali, či všetky deti v okolí mali podobné spomienky?

II. Stretnutie

Čo mi napadlo po prvom stretnutí, čo som si zapamätal a na čo by som sa chcel spýtať

II/5 Môj osobný vzor

- *Každý si v tichosti premyslí 3 ľudí, ktorých považuje za svoje osobné vzory.*
- *Asi po 5 minútach vyzvite ľudí, aby povedali ostatným v skupinke o svojej voľbe a vysvetlili, čo na svojich vzoroch obdivujú. Nechajte dostatočný čas a priestor na výmenu názorov a diskusiu.*
- *Požiadajte každú skupinku, aby spísali na tabuľu mená svojich vzorov, ich národnosť a ak je to možné aj oblasť, v ktorej sa preslávili (šport, hudba, kultúra, politika...).*
- *Spoločne všetci počúvajú prezentáciu jednotlivých skupín ostatným.*

- **Náš najväčší národný hrdina**
- **Môj osobný vzor**

Vyhodnotenie:

Zaznamenajte si, ak sa niektoré osobnosti vyskytli viac rás. Potom požiadajte účastníkov o spätnú väzbu na túto aktivitu a pokračujte v diskusii na nasledovné témy:

- Prekvapili vás niektoré spomenuté vzory, ktoré nikto nepoznal? Čím?
- Bol vo vašom výbere badateľný nejaký trend, napr. čo sa týka pohlavia alebo národnosti? Ak áno, prečo je väčšina vzorov zhodnej národnosti, kultúrneho pozadia alebo pohlavia? Sú to vaši príslušníci alebo cudzinci?
- Čím to je, že si vážime istých hrdinov viac než ostatných?
- Považujete vami zvolené vzory za univerzálne? Prečo alebo prečo nie?

Tipy pre vedúceho:

- Aktivita je oveľa zaujímavejšia, ak ju uvediete na predchádzajúcom sedení a tým umožníte účastníkom priniesť si fotografie, novinové články a iné materiály o ľuďoch, ktorí sú pre nich vzormi.
- Táto hra sa snaží poukázať na fakt, že náš výber osobných hrdinov či vzorov je veľmi relatívny a je ovplyvnený našou kultúrou. Preto to lepšie vyznie v multikultúrnej skupine, ale niekedy postačí aj rôznorodý vek a pohlavie zúčastnených pre podnetnú diskusiu.

II/6 Ja tiež

Všetci sme jedinečné a nenahraditeľné ľudské bytosti, niekedy sme na svoju jedinečnosť pyšní, inokedy nás môže aj zahanbovať. Napriek tomu, všetci máme spoločné práve to, že sme ľudské bytosti, čo nás zblízuje.

Zameranie:

- Rozdiely medzi ľuďmi v tom, ktoré veci majú spoločné

Ciele:

- Spoznať sa navzájom v skupine
- Poukázať na to, že sme rozdielni
- Poukázať aj na to, že sme všetci rovnocenní

Trvanie: 30 minút

Veľkosť skupiny: 10 - 12

Pomôcky:

Toľko stoličiek koľko je účastníkov

Pokyny:

10. Vytvorte kruh, v ktorom každý sedí na stoličke
11. Každý si premyslí takú svoju vlastnosť alebo fakt o sebe, o ktorej predpokladá, že sa u iných nevyskytuje

12. *Vyberte toho kto začne. Ten povie nahlas svoju jedinečnú črtu, napr.: „Už som bol tri krát v Turecku.“*
13. *Ak to pre nikoho iného zo skupiny neplatí, je na rade ďalší hráč.*
14. *Ak však niekto povie niečo, čo platí aj pre iného, ten sa ozve „Ja tiež!“ a sadne si hovoriacemu na kolená. Ak je takých hráčov viac, posadajú si na seba všetci postupne na stoličke vyvolávača. Potom sa opäť vrátia na svoje pôvodné miesta. Vyvolávač ide znovu.*
15. *Prvé kolo je ukončené keď uviedli všetci takú charakteristiku, ktorá je pre nich skutočne jedinečná a ktorou sa odlišujú od všetkých ostatných.*
16. *Pokračujte druhým kolom. Vysvetlite, že v tomto kole majú hľadať to, čo je naopak spoločné pre všetkých členov skupiny.*
17. *Odložte jednu stoličku, vyvolávač sa postaví do stredu kruhu. Musí prísť na niečo, čo má spoločné s inými zo skupiny. Napr. : „Mám rád hudbu.“*
18. *Všetci tí, pre ktorých zvolané platí, musia vstať zo stoličky a zmeniť miesto v kruhu, pričom zvolajú: „Ja tiež!“ Vyvolávajúci sa snaží uchytiť si pritom miesto, takže ten, ktorému sa už stolička neujde, ho nahradí v strede kruhu a vymyslí ďalšiu spoločnú charakteristiku.*

Vyhodnotenie:

- Bolo jednoduchšie hľadať vzájomné odlišnosti alebo podobnosti?
- Kedy sme v skutočnom živote radi jedineční a iní, a kedy naopak sa radi cítime byť podobní s ostatnými?
- Prejdite si charakteristické črty, ktoré ste používali, veci ktoré vás odlišili v tejto skupine - môžu byť zároveň spoločné vám a iným ľuďom v nejakej inej skupine?
- Boli by charakteristiky spoločné vo vašej skupine bežné pre všetkých na svete?

Tipy pre vedúceho:

Aktivita musí mať spád a dynamiku. Môžete zaviesť pravidlo, že účastníci majú na vymyslenie črty iba 10 sekúnd. Aby hra dobre napredovala, nesmie byť účastníkov viac než 10 alebo 12. Ak však pracujete s väčšou skupinu, radšej ju rozdeľte na takto veľké podskupiny.

V druhom kole sa často vyskytujú výroky typu : „Mám ruky a nohy.“ Požiadajte ľudí o viac tvorivosti alebo tieto jednoduché výroky pripomeňte a využite v záverečnom vyhodnocovaní.

Aktivitu je možné zrealizovať aj bez stoličiek, účastníci budú len sedieť na zemi, ale je to menej pohodlné. Doporučuje sa, aby sa aj vedúci do hry zapojil tak ako ktorýkoľvek iný účastník.

III. stretnutie

Čo mi napadlo po druhom stretnutí, čo som si zapamätal a na čo by som sa chcel spýtať

III/7 Ako bolo na prázdninách

III/8 Prežívanie diskriminácie

Bolo to hrozné, taká trápna situácia, nevedel som, čo mám robiť...

Zameranie:

- Prejavy predsudkov a diskriminácie v našej spoločnosti
- Ako asertívne zvládnuť náročné situácie

Ciele:

- Byť si viac vedomý každodennej diskriminácie v živote
- Empatia s tými, ktorí sú diskriminovaní
- Pomôcť ľuďom konať asertívne

Trvanie: 45 minút

Veľkosť skupiny: Akákoľvek. Ak je skupina priveľká, vhodné sú diskusné skupinky po 6 - 8 účastníkov.

Pomôcky:

- Prezentačná tabuľa a fixky

Pokyny:

1. *Požiadajte, aby sa každý zamyslel sa nad situáciou, v ktorej sa cítil diskriminovaný alebo videl, že niekto iný je diskriminovaný.*
2. *Postupne dookola účastníci stručne popíšu uvedený zážitok ostatným.*
3. *Spíšte všetky udalosti na tabuľu a navrhnite skupine zvoliť si jednu z uvedených na podrobnejšiu diskusiu.*
4. *Vyzvite autora vybraného príbehu, aby ho priblížil skupine podrobnejšie.*
5. *Potom pokračujte diskusiou:*
 - *Ako daná situácia vznikla a čo sa vlastne odohralo*
 - *Ako sa cítila diskriminovaná osoba*

- *Ako sa cítil pôvodca jej diskriminácie*
 - *Či mal diskriminovaný oprávnený pocit diskriminácie*
 - *Ako obaja reagovali a čo nasledovalo po tomto incidente*
6. *Na záver sa spýtajte skupiny, čo by oni robili v danej situácii, navrhnete iné spôsoby riešenia uvedeného problému.*

Vyhodnotenie:

Diskutujte o diskriminácií vo všeobecnosti :

- **Aké sú najbežnejšie príčiny, pre ktoré by vás mohli ľudia diskriminovať? Váš vek, farba pleti alebo oblečenie?**
- **Prečo ľudia diskriminujú iných, ktorí sú odlišní?**
- **Kde sa takémuto správaniu naučili?**
- **Je dôležité bojovať s diskrimináciou?**

Tipy pre vedúceho:

Účastníci by mali prísť so skutočnými udalosťami, ale nezabudnite zdôrazniť, že nikto by sa nemal cítiť donútený povedať čokoľvek, čo by mu mohlo byť nepríjemné....

Obyčajne ľudia vytiahnu negatívnu diskrimináciu, ale nebuďte prekvapení tým, že sa môžu objaviť aj príklady pozitívnej diskriminácie.

Opíš situáciu, kedy si sa cítil diskriminovaný alebo si videl, že niekto je diskriminovaný

Napíš ako táto situácia vznikla a čo sa vlastne odohralo

Napíš ako sa cítil pôvodca tej diskriminácie

III/9 Bývanie v jednom dome

S KÝM BY SI CHCEL BÝVAŤ V JEDNOM DOME ?

Zorad' nasledujúce rodiny podľa toho, s ktorou z nich by si chcel bývať v dome - od 1 po 15.

(1 = najviac, 15 = najmenej)

- 1. Slobodná matka vietnamskej národnosti s trojročným dievčatom, ktorého otec je tiež z Vietnamu a len príležitostne navštevuje svoju dcéru, pričom niekedy dovedie aj svojich rodičov.
- 2. Rodina, s maďarskými koreňmi, ktorá sa prisťahovala z južného Slovenska. Ich deti – dievča (16r.) a chlapec (17r.) navštevujú maďarské gymnázium a aktívne športujú.
- 3. Rodina so 17-ročnou dcérou, ktorá navštevuje strednú školu. Otec je pracovníkom banky a matka učiteľkou.
- 4. Osamelá 70-ročná pani, žijúca z minimálnej penzie, ktorá si privyrába upratovaním spoločných priestorov v dome ...
- 5. Skupina štyroch ukrajinských chlapcov, z ktorých všetci pracujú v bare ...
- 6. Skupina piatich mladých ľudí, ktorí patria do spolku Svedkov Jehovových
- 7. Traja palestínski študenti, ktorí sú politicky angažovaní.
- 8. Päťčlenná rómska rodina. Otec pracuje len príležitostne, medzitým je nezamestnaný. Sú súčasťou veľkej rodiny, ktorá má pevné putá, a preto často a radi usporadúvajú rôzne oslavy.
- 9. Americký bezdetný pár. Muž pracuje na americkom veľvyslanectve, žena sa stará o domácnosť a troch veľkých psov.
- 10. Homosexuálny pár. Jeden je právnik, druhý pracuje ako učiteľ.
- 11. Mladé rómske dievča študujúce klavír, ktoré musí pravidelne každý deň niekoľko hodín cvičiť.
- 12. Nábožná moslimská rodina s tromi deťmi vo veku od 1 do 10 rokov.
- 13. Rodina afrických utečencov - muž, žena a ich dvaja bratraci. Len dvaja z nich majú prácu.

---- 14. Traja mladí študenti odborného učilišťa. Ich vášňou je rapová hudba a video.

---- 15. Dvaja 40-roční rómski hudobníci – manželský pár, žijúci pomerne bohémnym štýlom života. Majú veľa priateľov umelcov..

MENO:

VEK:

RODINA: úplná – neúplná – rozvedená

POČET SÚRODENCOV + ICH POHLAVIE A VEK:

III/10 Utečenec

Ahmed je utečenec, ktorý žije v našom meste. Prišiel k nám pred dvoma mesiacmi v strachu o svoj život.

Doma bol politicky/nábožensky prenasledovaný (alternatívne bol doma v ťažkej ekonomickej situácii).

- Aký je Ahmedov život tu
- S akými problémami musí zápasiť
- Ako je/nie je podporovaný
- Ako sa učí nový jazyk
- Myslíte si, že to má ľahké
- Čo si o nás asi myslí
- Čo musel prekonať, aby sa k nám dostal
- Čo musel zanechať v svojej vlasti

IV. Stretnutie

Čo mi napadlo po tret'om stretnutí, čo som si zapamätal a na čo by som sa chcel spýtať

IV/11 Čo si cením na našom centre

Napiš všetky vlastnosti, ktoré by malo mať dobré centrum a potom tie, ktoré má zlé centrum.

Napiš všetky vlastnosti, ktoré má zlé centrum

V. stretnutie

Čo mi napadlo po štvrtom stretnutí, čo som si zapamätal a na čo by som sa chcel spýtať

V/12 Čo je láska

Pokúste sa napísať svojimi vlastnými slovami čo znamená slovo láska. Ak si niekto netrúfa písať čo je láska, nech opíše nejaký svoj skutočný zážitok, keď bol svedkom toho, že sa dvaja ľudia majú radi.

- ★ **Kto vám za posledný týždeň povedal, že vás ľúbi, alebo že vás má rád**
- ★ **Komu ste to za posledný týždeň povedali vy**

- ★ Ak sa to nestalo v poslednom týždni, kedy predtým vám to niekto povedal
- ★ Ak sa to nestalo v poslednom týždni, kedy predtým ste to niekomu povedali vy

V/13 Ako to vidím dnes

Napíš čo je to národ

Napíš čo je to migrant alebo utečenec

Napíš čo je to demokracia

Napíš čo je to menšina

Napíš kto je extrémista

Napíš kto je rasista

PRÍLOHA č. 2 Evalvačné protokoly

Evalvačný protokol preventívneho programu MINEXPO (1)		
meno pracovníka	dátum overovania	škola/skupina
Simona Michalíková Štefan Matula	24.10.2018	Diagnostické centrum Bratislava, Slovinská ul.
I/3		Základné pojmy
plusy		mínusy
-oboznámenie sa s problematikou -orientácia v pojmoch -aktuálna téma -možnosť zistiť a odpozorovať nastavenie a naladenie detí -možnosť detí overovať, vyhodnocovať		-nedostatok informácií -minimálne znalosti -veľmi slabá orientácia v problematike
optimalizačné návrhy a doporučenia		
- celospoločenský problém a jeho nutnosť sa touto tematikou zaoberať, pomôcť deťom rozvíjať vlastný názor,		
Poznámky:		

Evalvačný protokol preventívneho programu MINEXPO (2)		
meno pracovníka	dátum overovania	škola/skupina
Simona Michalíková Štefan Matula	24.10.2018	Diagnostické centrum Bratislava, Slovinská ul.
I/4		
Moje detstvo		
plusy	mínusy	
- pri technike sa môže navodiť neformálny rozhovor - získame informácie o deťoch a ich rodinnej anamnéze - rozprúdi sa skupinová dynamika prežívanie empatie	- vedúci musí veľmi obozretne viesť diskusiu, nakoľko mnohé deti nemajú len pozitívne zážitky z detstva, ale detstvo bolo pre nich skôr traumatizujúce - prevaha negatívnych zážitkov z detstva - vplyv negatívnych zážitkov z detstva	
optimalizačné návrhy a doporučenia		
dopredu sa oboznámiť s anamnézou detí a citlivo reagovať modelovými situáciami, či príbehmi poukázať na podstatu pestovania vzťahovej väzby matky a		

dieťaťa
Poznámky:

Evalvačný protokol preventívneho programu MINEXPO (3)		
meno pracovníka	dátum overovania	škola/skupina
Simona Michalíková Štefan Matula	26.10.2018	Diagnostické centrum Bratislava, Slovinská ul.
II/5	Môj osobný vzor	
plusy	mínusy	

<ul style="list-style-type: none"> - zamyslenie sa detí, kto je pre nich vzorom - vplyv významných osobností (herci, speváci, tanečníci) a identifikácia - vplyv ľudí, ktorí sú v ich blízkosti, podieľajú sa na ich výchove a vzdelávaní (vychovávateľa, učítelia) - rozhovor o národných hrdinoch a významných osobnostiach krajiny 	<ul style="list-style-type: none"> - odrážajú sa tu narušené vzťahy s rodičmi - negatívne prežívanie osobných a rodinných problémov
optimalizačné návrhy a doporučenia	
vyzdvihnutie pozitívnych vlastností a zásluh ich vzorov, nové získané skúsenosti	
Poznámky:	

Evalvačný protokol preventívneho programu MINEXPO (4)		
meno pracovníka	dátum overovania	škola/skupina
Simona Michalíková Štefan Matula	26.10.2018	Diagnostické centrum Bratislava, Slovinská ul.

II/6	Ja tiež
plusy	mínusy
<ul style="list-style-type: none"> - uvoľnenie napätia - nové informácie o deťoch - dynamika skupiny - kooperácia 	<ul style="list-style-type: none"> - slabá tvorivosť detí
optimalizačné návrhy a doporučenia	
<ul style="list-style-type: none"> - nápoveda rôznych vlastností či charakteristík, - podpora tvorivého myslenia 	
Poznámky:	

meno pracovníka	dátum overovania	škola/skupina
Simona Michalíková Štefan Matula	6.11.2018	Diagnostické centrum Bratislava, Slovinská ul.
III/7		
Ako bolo na prázdninách		
plusy	mínusy	
- reflexia na prázdninový pobyt v domácom prostredí - schopnosť sebareflexie, odkrytie záujmov, rodinných vzťahov - budovanie dôvery	- zlyhanie počas prázdnin - nespolupráca - uzavreté a nedôverčivé správanie	
optimalizačné návrhy a doporučenia		
- navodenie uvoľnenej príjemnej atmosféry, snaha o vytvorenie pozitívnych vzťahov s dospelými, podpora dôvery k dospelým		
Poznámky:		

Evalvačný protokol preventívneho programu MINEXPO (6)		
meno pracovníka	dátum overovania	škola/skupina
Simona Michalíková Štefan Matula	6.11.2018	Diagnostické centrum Bratislava, Slovinská ul.

III/8	Diskriminácia
plusy	mínusy
<ul style="list-style-type: none"> - do popredia vystupujú problémy detí - rozhovor o kultúrnych odlišnostiach - vnímanie celospoločenskej situácie, aktuálnych problémov - objasnenie foriem diskriminácie - vzájomné rešpektovanie rozdielov 	<ul style="list-style-type: none"> - oslabená schopnosť prijať názory druhých a sebapresadzovanie názorov detí
optimalizačné návrhy a odporúčenia	
<p>možnosť získať nové námety na diskusiu, podporiť tvorbu vlastného názoru na tému, podpora kritického myslenia</p>	
Poznámky:	

meno pracovníka	dátum overovania	škola/skupina
Simona Michalíková Štefan Matula	6.11.2018	Diagnostické centrum Bratislava, Slovinská ul.
III/9	Bývanie v jednom dome	
plusy	mínusy	
-odkrytie záujmov detí, príp. hodnôt -možnosť rozobrať jednotlivé kultúry, riziká, -zvyšovanie tolerancie voči druhým -prekonávanie predsudkov	-vplyv vlastných skúseností	
optimalizačné návrhy a doporučenia		
rozvoj kognitívnych schopností		
Poznámky:		

Evalvačný protokol preventívneho programu MINEXPO (8)		
meno pracovníka	dátum overovania	škola/skupina
Simona Michalíková Štefan Matula	6.11.2018	Diagnostické centrum Bratislava, Slovinská ul.
III/10		
Utečenec		
plusy	mínusy	
-väčší vhl'ad do problematiky -analýza modelovej situácie	-vplyv vlastných sociálno-ekonomických problémov -vlastné skúsenosti	
optimalizačné návrhy a doporučenia		
pracovať na identifikácii postojoyých stereotypov		
Poznámky:		

Evalvačný protokol preventívneho programu MINEXPO (9)		
meno pracovníka	dátum overovania	škola/skupina
Simona Michalíková Štefan Matula	9.11.2018	Diagnostické centrum Bratislava, Slovinská ul.
IV/11	Čo si cením na našom centre	
plusy	mínusy	
-stabilný režimový systém -pravidelnosť -jasná štrukturovanosť dňa -motivačné prvky (vychádzky a priepustky) - preberanie zodpovednosti za svoje povinnosti - emocionálne dozrievanie detí	-emocionálne prežívanie -odlúčenosť od rodiny	
optimalizačné návrhy a doporučenia		
Poznámky:		

Evalvačný protokol preventívneho programu MINEXPO (10)		
meno pracovníka	dátum overovania	škola/skupina
Simona Michalíková Štefan Matula	12.11.2018	Diagnostické centrum Bratislava, Slovinská ul.
V/12		Čo je láska
plusy	mínusy	
-vyjadrenie pozitívnych emócií -spolupatričnosť -prežívanie empatie	-slabé rodinné väzby	
optimalizačné návrhy a doporučenia		
-podpora detí vo vyjadrení pozitívnych emócií		

Poznámky:

Evalvačný protokol preventívneho programu MINEXPO (11)

meno pracovníka	dátum overovania	škola/skupina
Simona Michalíková Štefan Matula	12.11.2018	Diagnostické centrum Bratislava, Slovinská ul.
V/13		Ako to vidím dnes
plusy	mínusy	
-väčší vhl'ad do problematiky -zvýšenie tolerancie	-nezáujem -životná nespokojnosť	
optimalizačné návrhy a doporučenia		

opakovať preventívne aktivity, využívať zážitkové učenie, oceňovať postoje mladých ľudí
Poznámky:

Bibliography

- Altemeyer, B., & Hunsberger, B. (2004). A revised fundamentalism scale: The short and sweet of it. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 47-54.
- Baron, R. S., Crawley, K., & Paulina, D. (2003). *Aberrations of power: Leadership in totalist groups*. In D. van Knippenberg & M. A. Hogg (pp. 169-183). London: Sage.
- Brown, R., & Capozza, D. (2000). *Social identity theory in retrospect and prospect*. London: Sage Publication.
- Charvát, J. (2007). *Současný politický extrémismus a radikalismus*. Praha : Portál.
- Chua, A. (2003). *World on Fire: How Exporting Free-market Democracy Breeds Ethnic Hatred and Global Instability*. New York: Doubleday.
- Crenshaw, M. (2002). The Psychology of Terrorism: An Agenda for the 21st Century. *Political Psychology*, 405-420.
- Ellemers, N., VanKnippenberg, A., DeVries, N., & Wilke, H. (1988). Social identification and permeability of group boundaries. *European Journal of Social Psychology*, 497-513.
- Glaser, J., Dixit, J., & Green, D. (2002). Studying hate crime with the Internet: What makes racists advocate racial violence? . *Journal of Social Sciences* 56, 177-193.
- Green, D., Abelson, R., & Garnett, M. (1999). The distinctive political views of hate-crime perpetrators and white supremacists. In D. Green, R. Abelson, & M. Garnett, *Cultural Divides: Understanding and Overcoming Group Conflict* (pp. 429-464). New York: Russel Sage Foundation.
- Grieve, P. G., & Hogg, M. A. (1999). Subjective uncertainty and intergroup discrimination in the minimal group situation. *Personality and Social Psycholog bulletin*, 926-940.

- Haslam, S., & Turner, J. (1995). Context-dependent variation in social stereotyping 3: Extremism as a self-categorical basis for polarized judgment. *European Journal of Social Psychology*, 341-371.
- Hogg, M. A., & Terry, D. J. (2000). Social identity and self-categorization processes in organizational contexts. *Academy of management review*, 121-140.
- Hovland, C. I., & Sears, R. (1940). Minor studies of aggression: VI. Correlation of lynchings with economic indices. *The Journal of Psychology*, 301-310.
- Jackson, J. (1993). Realistic group conflict theory: A review and evaluation of the theoretical and empirical literature. *Psychological Record*, 395-404.
- Jaschke, H. (2006). *Politischer Extremismus*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Johnson, R. D., & Downing, L. L. (1979). Deindividuation and valence of cues: Effects on prosocial and antisocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1532-1538.
- O'Connor, K. (1998). The Islamic Jesus: Messiahhood and human divinity in African American Muslim exegesis. *Journal of the American Academy of Religion*, 493-532.
- Olzak, S., Shanahan, S., & McEarney, E. (1993). Poverty, segregation, and race riots. *American Sociological Review*, 590-613.
- Pétiová, M. (2018). Pohľad žiakov základných a stredných škôl na prejavy extrémizmu. *Prevenca 1-2*, 10-19.
- Pfahl-Traugher. (2011). *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik*. Mníchov: C.H. Beck.
- Sande, G. N., Goethals, G. R., Ferrari, L., & Worth, L. T. (1989). Value-guided attributions: Maintaining the moral self-image and the diabolical enemy-image. *Journal of Social Sciences*, 91-118.
- Sherif, M. (1966). *Group conflict and cooperation*. London: Routledge and Keegan Paul.
- Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R., & Sherif, C. W. (2008). Intergroup Conflict and Cooperation: The Robbers Cave Experiment. In C. D. Green, *Classics in the History of Psychology* (p. 151). Toronto, Ontario: University of York.
- Sidanius, J., Pratto, F., van Laar, C., & Levin, S. (2004). Social dominance theory: Its agenda and method. *Political Psychology*, 845-880.
- Solomon, S., Greenberg, J., & Pyszczynski, T. (1991). A terror management theory of social behavior: The psychological functions of self-esteem and cultural worldviews. *Advances in experimental social psychology* (Vol. 23), 91-159.
- Stríženec, M. (2013, September 9). *SPIRITUALITA Z POHLĀDU PSYCHOLÓGIE NÁBOŽENSTVA*. (M. Stríženec, Performer) Ústav experimentálnej psychologie SAV, Bratislava, Slovensko.
- Swann, W. (1984). The quest for accuracy in person perception: A matter of pragmatics. *Psychological Review* 91, 457-477.

- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). *The social identity theory of inter-group behavior*. Chicago: Nelson-Hall.
- Tajfel, H., Billig, M., Bundy, R., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behavior. *European Journal of Social Psychology*, 149-178.
- Taylor, S., & Brown, J. (1988). Illusion and Well-Being: A Social Psychological. *American Psychological Association*, 193-210.
- Turner, J., Brown, R., & Tajfel, H. (1979). Social comparison and group interest in ingroup favouritism. *European Journal of Social Psychology*, 187-204.
- Turpin-Petrosino, C. (2002). Hateful sirens... who hears their song? An examination of student attitudes toward hate groups and affiliation potential. *Journal of Social Issues*, 281-301.